

Investigating the Status of Women's Endowments During the Period of Reza Shah

Samaneh Yousefi*

Mohammad Bakhtiari**

Abstract

Endowment has been prevalent as a social phenomenon since ancient times, and with the arrival of Islam in Iran, especially since the Safavid period, it has increased in size and variety, and until Reza Shah came to power, many men and women dedicated a part of their property with mainly religious and pious intentions. However, as a result of Reza Shah's anti-religious and anti-clerical policies, which included the approval of the endowment law in 1313, there were changes in the status of endowments, including women's endowments. The present research tries to study the descriptive-analytical method and based on the information available in the women's endowments, the social classes of the women endowments, their intentions regarding the endowment, the amount and variety of endowments, their uses and functions, and the impact of Reza Shah's policies on the status of women's endowments. The results of the research show that during Reza Shah's period, women from different social classes and with mainly religious intentions dedicated a part of their property, especially agricultural land and residential and commercial property, with the mainly religious and mourning functions of imams, but as a result of Reza Shah's anti-religious policies, the number of women's endowments was reduced.

Keywords: Endowment, Women's Endowment, Reza Shah, Endowment Law.

* M. A. in History of Islamic Iran, Imam Khomeini International University, samaneh.u@yahoo.com

** Assistant Professor of History, Imam Khomeini International University (Corresponding Author),
bakhtiari@hum.ikiu.ac.ir

Date received: 07/02/2024, Date of acceptance: 08/05/2024

Introduction

Endowment is an ancient and universal social tradition and is rooted in a sense of philanthropy and helping fellow human beings. So that in ancient Iran, people used to spend part of their property and possessions for temples and gods and arresting the poor. But with the advent of Islam and the introduction of many verses and traditions of the Prophet and imams in this context, this tradition spread. In the meantime, Fatima, the daughter of Islam, who had activities in the field of endowment of the Prophet, can be mentioned as one of the Islamic models for Iranians, especially for Iranian Muslim women. The path of endowment in Iran after Islam has been accompanied by ups and downs under the influence of religious and religious factors and the political situation of the time. In this period of history, we also see active women in this field who continued the tradition of endowment in various ways, including Mahdolia Goharshad Agha, the wife of Shahrukh, the son of Amir Timur Gorkani, who made money with her personal jewelry. Served Goharshad Mosque. But in the meantime, the Safavid period is a turning point in the history of Iranian endowments. In the shadow of the religious policies of the government and the actions of the kings of this dynasty, the endowment increased, but with their fall until the Qajar rule came to power, the endowment decreased to some extent. With the establishment of the Qajar dynasty, he was once again blessed with many endowments and properties for mosques, schools and mosques. In this period, women once again became active in the field of endowment, and the names of women like "Anis-al-Doulah", the wife of Naseruddin Shah, are mentioned. However, with the efficiency of Reza Shah, the time of his rule, which is within the scope of the present research, took a different direction in the entire regional society. In terms of quantity and quality, the endowment was not free from these influences, and as a result of Reza Shah's policies such as secularism and modernism, this institution experienced a different situation. During Reza Shah's reign, the administration of endowments was removed from Rouhani and placed under the supervision of the government, and Reza Shah seized many endowment properties and passed laws such as endowments law. All these had an impact on the state of endowments, including women's endowments, which are examined in this research based on available documents and sources.

Materials & Methods

The present research is conducted with the method of content analysis and relying on the information available in the women's endowments of the Reza Shah period.

Discussion & Result

Endowment names are important historical documents and first-hand sources of research. But Abdullah scattered the country's endowment documents and their storage centers in libraries, museums, registration offices, Red Crescent, National Documents Center, Veterans Foundation, Astan Quds Razavi, Astana- Hazrat Masoumeh, Hazrat Azim and Shahcheragh, offices. Endowments of cities, cultural heritage organization, personal collections, etc. have made practical researchers with excruciating damages. Organization of Endowments and Charitable Affairs has reread endowment documents and published them in 7 volumes. This collection is not complete and has not investigated all the provinces of the country, but due to the access to the documents of the endowments, these volumes are very useful, while the information contained in this collection is accurate and under the supervision of the Vice-Chancellor of Culture. Organization of endowments and charitable affairs has been compiled. The tables and images in this article are more descriptions of the books of the list of Iran's endowment documents, as well as endowment documents available in the General Department of Endowments and Charitable Affairs of Qazvin province and the book of spiritual links of Isfahan and Karbala, a report of Iran's endowment documents. And it is set based on the provincial divisions of the country.

Conclusions

During the period of Reza Shah, with the approval of the endowments law in 1313, which was done with the aim of controlling its income from the government and depriving clerics of sources of endowments, the amount of women's endowments was greatly reduced. While in the early years of Reza Shah's rule, when his religious policies were not yet revealed, the number of women's endowments was several times higher than in later years. Regarding the social status of women in knowledge, it should be said that in the list of women in knowledge of this period, we come across the names of women from aristocratic, governmental, merchant families, as well as families with religious titles. Of course, it should be noted that endowment is not specific to a certain class and women from other social classes also endow their assets. The women of Waqif of the first Pahlavi period have endowed most of the property-type competitors. These types of competitors include land and farms, residential properties including houses and mansions, and commercial properties including shops, rooms, and markets. Also, among the types of endowments, there are cases of village endowments, gardens, baths, caravanserais, aqueducts, water, wheat, dishes, household furniture, one-third of

property and resources and channels for one day of shepherding from the field. In fact, it can be said that women have endowed their property according to their social class. Regarding the intentions and motivation of the women of knowledge and the function of their endowments, it can be said that religious intentions were at the top of the goals of women of knowledge. In addition to religious intentions, women waqifs have also considered social and non-profit goals such as building a bath and hospital and personal goals such as benefiting their relatives and some of their endowments are for personal expenses including prayers, lighting and repairing the tomb of the waqif and their children. His relatives were done

Bibliography

- A collection of endowment laws and regulations (1964), Tehran: Publications of the General Department of Endowments, [In Persian].
- Averi, Peter (No data), *Contemporary History of Iran*, Mohammad Rafi Mehrabadi, vol. 2, Tehran: Ataii, [In Persian].
- Bagharian, Mowahhed (2014), *Spiritual links of Isfahan and Karbala, a report on Iran's endowment documents*, Qom: Islamic Reserves Association, [In Persian].
- Erfan-Far, Mohammad Javad (2008), *list of endowment documents of Iran (Yazd city and suburbs)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of the Endowment and Charitable Affairs Organization, vol. 5, Tehran: Arshian Publications, [In Persian].
- Farrokh, Mehdi (No data), *Farrokh's political memoirs*, Bija: Javidan, [In Persian].
- General Administration of Endowments and Charitable Affairs of Qazvin Province, (2008), rewritten documents of endowments of Qazvin Province: 5 volumes, [In Persian].
- Haji Abbasi, Saeed (2008), *list of endowment documents of Iran (Chaharmahal and Bakhtiari province/Zanjan/Lorestan)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of the Endowment and Charity Organization, vol. 3, Tehran: Kome, [In Persian].
- Haji-Abasi, Saeed and Mohammad Javad Jafarpour and Omid Rezaei (2006), *list of endowment documents of Iran (Ilam province/Sistan-Volochistan/Kahkiloyeh-Bobayrahmad)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of the Endowment and Charitable Affairs Organization, vol. 6, Tehran: Osveh, [In Persian].
- Haji Abbasi, Saeed and Mohammad Javad Jafarpour and Omid Rezaei (2008), *list of endowment documents in Iran (Kermanshah/Gilan province)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of the Endowment and Charitable Affairs Organization, vol. 7, Tehran: Osveh, [In Persian].
- Lambton, A. K. S. (1983), *Owner and Farmer in Iran*, Manouchehr Amiri, Tehran: Ilmi Farhangi, [In Persian].
- Makki, Hossein (1982), *20-year history of Iran*, vol. 4, Tehran: Kavian, [In Persian].
- Makki, Hossein (1987), *20-year history of Iran*, vol. 8, Tehran: Iran Scientific Publications, [In Persian].
- Matin Daftari, Ahmad (1991), *Memoirs of a Prime Minister, by Bagher Aqli*, Tehran: Ilmi, [In Persian].

341 Abstract

- Mirhaj, Vajihe-Al-Sadat (2008), "Study of Isfahan Endowments in the Pahlavi Era", Nazhat Ahmadi, MA, Al-Zahra University, [In Persian].
- Mirzasaleh, Gholamhossein (1993), *Reza Shah, Suleiman Behboodi's memoirs, Shams Pahlavi, Ali Izadi*, Tehran: Sohba, [In Persian].
- Nafisi, Saeed (1966), *History of Reza Shah Pahlavi's reign*, Tehran: Foroughi bookstore, [In Persian].
- Rezaei, Omid (2003), *list of endowment documents of Iran (Fars province)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of Endowments and Charitable Affairs Organization, vol. 1, Tehran: Osveh, [In Persian].
- Rezaei, Omid (2003), *list of endowment documents of Iran (Kerman province)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of Endowments and Charitable Affairs Organization, vol. 2, Tehran: Osveh, [In Persian].
- Rezaei, Omid (2007), *list of endowment documents of Iran (Tehran province/from the beginning to 22 Bahman 1357)*, under the supervision of the Cultural Vice-Chancellor of the Organization of Endowments and Charitable Affairs, vol. 4, Tehran: Osveh, [In Persian].

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه

سمانه یوسفی*

محمد بختیاری**

چکیده

وقف به عنوان یک پدیده اجتماعی از دوره باستان رواج داشته و با ورود اسلام به ایران، به خصوص از زمان رسمیت یافتن مذهب تشیع در دوره صفویه و با حمایت پادشاهان این سلسله، بر میزان و تنوع آن افزوده است و تا زمان روی کار آمدن رضاشاه، زنان و مردان زیادی با نیت عمدتاً مذهبی و خدایسندانه بخشی از اموال و دارایی خود را وقف می کردند، اما بر اثر سیاست های ضد دینی رضاشاه، که تصویب قانون موقوفات در سال ۱۳۱۳ ش از جمله آنها بود، تغییراتی در وضعیت موقوفات از جمله موقوفات زنان به وجود آمد. پژوهش حاضر درصدد است با روش تحلیل محتوا و با تکیه بر اطلاعات موجود در وقف نامه های زنان دوره رضاشاه، طبقات اجتماعی زنان واقف، نیت آنها از وقف، میزان و تنوع موقوفات، مصارف و کارکردهای آن، و تأثیر سیاست های رضاشاه بر وضعیت موقوفات زنان را مورد بررسی قرار دهد. نتایج تحقیق نشان می دهد در دوره رضاشاه، زنان از طبقات مختلف اجتماعی و با نیت عمدتاً مذهبی بخشی از اموال و دارایی خودشان به خصوص زمین مزروعی و ملک مسکونی و تجاری را با کارکرد عمدتاً مذهبی و عزاداری ائمه وقف می کردند، اما بر اثر سیاست های ضد دینی رضاشاه، از میزان موقوفات زنان به شدت کاسته شد.

کلیدواژه ها: وقف، موقوفات زنان، رضاشاه، قانون موقوفات.

* کارشناسی ارشد، تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، samaneh.u@yahoo.com

** استادیار، تاریخ، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) (نویسنده مسئول)، bakhtiari@hum.ikiu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۹

۱. مقدمه

وقف یک سنت اجتماعی، باستانی، و جهانی است و ریشه در حس انسان‌دوستی و کمک به هم‌نوع بشر دارد، به‌طوری‌که در ایران باستان مردم بخشی از اموال و دارایی خود را برای معابد و خدایان و دست‌گیری از مستمندان انفاق می‌کردند، اما با ظهور دین اسلام و مطرح‌شدن آیات و روایات زیادی از پیامبر و ائمه در این زمینه این سنت گسترش یافت. در این میان، می‌توان از فاطمه دختر پیامبر اسلام، که در زمینه وقف فعالیت‌هایی داشته، به‌عنوان یکی از الگوهای اسلامی برای ایرانیان به‌خصوص زنان مسلمان ایرانی نام برد. مسیر وقف در ایران بعد از اسلام تحت‌تأثیر عوامل دینی و مذهبی و اوضاع سیاسی وقت با فرازوفرودهایی همراه بوده است. در این دوره از تاریخ نیز ما شاهد زنان فعال در این عرصه هستیم که سنت وقف را در صورت‌های مختلف ادامه دادند، از جمله «مهدعلیا گوهرشاد آغا» همسر شاه‌رخ پسر امیر تیمور گورکانی که به‌وسیله جواهرات شخصی‌اش هزینه ساخت مسجد گوهرشاد را تأمین کرد. اما، در این میان، دوره صفویه نقطه عطفی در تاریخ موقوفات ایران است. در سایه سیاست‌های مذهبی حکومت و عمل پادشاهان این سلسله، موقوفات افزایش یافت، اما با سقوط آن‌ها تا روی کار آمدن حکومت قاجار، وقف تاحدودی کاهش یافت. با استقرار سلسله قاجار بار دیگر موقوفات روبه‌فرونی نهاد و املاک بسیاری وقف مساجد، مدارس، و بقاع متبرکه شد. در این دوره، زنان بار دیگر در عرصه وقف فعال شدند و به‌نام بانوانی چون «انیس‌الدوله» همسر ناصرالدین‌شاه برمی‌خوریم. اما با روی کار آمدن رضاشاه و در زمان حکومت او، که محدوده زمانی پژوهش حاضر است، تمام ابعاد جامعه مسیری متفاوت را در پیش گرفت. وقف نیز از نظر کمیت و کیفیت از این تأثیرات خالی نبود و در نتیجه سیاست‌های رضاشاه، مانند سکولاریسم و تجددخواهی، این نهاد وضعیت متفاوتی را تجربه کرد. در دوره سلطنت رضاشاه، اداره اوقاف از دست روحانیت خارج شد و تحت نظارت دولت قرار گرفت و رضاشاه املاک موقوفه زیادی تصرف کرده و قوانینی مانند قانون موقوفات را تصویب کرد. همه این اقدامات بر وضعیت وقف از جمله موقوفات زنان تأثیرگذار بود که در این پژوهش با تکیه بر اسناد و منابع موجود مورد بررسی قرار می‌گیرد.

وقف‌نامه‌ها از اسناد مهم تاریخی و از منابع دست‌اول تحقیق و پژوهش‌اند، اما متأسفانه پراکندگی اسناد وقف کشور و تعدد مراکز نگه‌داری آن‌ها در کتابخانه‌ها، موزه‌ها، ادارات ثبت، هلال احمر، مرکز اسناد ملی، بنیاد جانبازان، آستان قدس رضوی، آستانه‌های حضرت معصومه، حضرت عبدالعظیم و شاهچراغ، ادارات اوقاف شهرستان‌ها، سازمان میراث فرهنگی،

مجموعه‌های شخصی، و غیره عملاً پژوهش‌گران را با دشواری‌های طاقت‌فرسایی مواجه کرده است؛ لذا، سازمان اوقاف و امور خیریه به‌منظور آگاهی علاقه‌مندان و غنی‌سازی منابع تحقیق اسناد وقفی را بازخوانی و در هفت جلد تحت عنوان فهرست اسناد موقوفات ایران منتشر کرده است که شامل استان فارس (جلد یک)، استان کرمان (جلد دوم)، استان چهارمحال و بختیاری/ زنجان/ لرستان (جلد سوم)، استان تهران و توابع (جلد چهارم)، شهرستان یزد و حومه (جلد پنجم)، استان ایلام/ سیستان و بلوچستان/ قزوین/ کهگیلویه و بویراحمد (جلد ششم)، و استان کرمانشاه/ گیلان (جلد هفتم) است. اگرچه این مجموعه کامل نیست و به بررسی تمامی استان‌های کشور پرداخته است، به‌دلیل دشواری‌های دسترسی به اسناد و وقف‌نامه‌ها، این مجلدات بسیار مفیدند، ضمن آن‌که اطلاعات مندرج در این مجموعه دقیق و تحت‌نظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه گردآوری شده است. جلد اول و نمودارهای موجود در این مقاله بیش‌تر براساس همین مجموعه کتاب‌های فهرست اسناد موقوفات ایران و هم‌چنین اسناد وقفی موجود در اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین و کتاب پیوندهای معنوی اصفهان و کربلا، گزارشی از اسناد موقوفات ایران است و براساس تقسیمات استانی فعلی کشور تنظیم شده است.

درمورد پیشینه پژوهش باید اذعان کرد که درخصوص وقف زنان در دوره پهلوی تحقیق جامعی صورت نگرفته است و اکثر پژوهش‌ها با محوریت مردان واقف انجام گرفته و گه‌گاه اشاره مختصری به زنان واقف نیز شده است. ازجمله این پژوهش‌ها می‌توان به پایان‌نامه کارکرد سنت وقف در خوزستان در دوره قاجار و پهلوی نوشته جمیله قنبری مرداسی (۱۳۹۵) اشاره کرد که تنها در یکی از فصول، به زنان واقف خوزستان در دوره پهلوی اشاره کوتاهی کرده است. اسدالله نیک‌مهر (۱۳۹۱) نیز در پایان‌نامه‌ای با عنوان وقف در مشهد عصر پهلوی به‌صورت خیلی خلاصه به موقوفات زنان مشهد درکنار مردان پرداخته است. تنها یک پژوهش با محوریت زنان در عرصه وقف تحت عنوان «بررسی عملکرد زنان واقف و تأثیر فعالیت آنان از مشروطه تا پایان دوره پهلوی (مطالعه موردی زنان واقف تهران)» نوشته الهام ملک‌زاده و مرضیه افرافر (۱۳۹۶) صورت گرفته که آن هم به‌صورت موردی به زنان واقف تهران پرداخته است.

درباره کتبی که به‌صورت مستقیم زنان را موردبحث قرار داده‌اند می‌توان به کتاب‌هایی چون مشاهیر زنان اصفهان (از عصر گذشته تاکنون) نوشته محمدحسین ریاحی و زنان نامی در تاریخ، فرهنگ، و تمدن اسلامی (طبقات نسوان) نوشته عبدالرحیم عقیقی بخشایشی اشاره کرد که به‌صورت خیلی کلی و پراکنده به برخی از زنان واقف اشاره کرده‌اند. ازجمله مقالات

در این باره نیز می‌توان از «ن و القلم: موقوفات زنان در ایران» نوشته محمدعلی خسروی (۱۳۷۴) نام برد که آن هم به دوره پهلوی نپرداخته است. بنابراین، پژوهش حاضر به دلیل پرداختن به موضوع موقوفات زنان در دوره رضاشاه جدید و متمایز از پژوهش‌های قبلی است.

۲. وقف در دوره رضاشاه

از ابتدای قدرت‌گیری رضاخان در صحنه سیاسی ایران تا سال‌های اول حکومتش، رابطه وی با روحانیت خوب بود، اما بعدها به تضاد و کشمکش انجامید و رضاشاه در صدد تضعیف قدرت روحانیون برآمد (مکی ۱۳۶۱: ج ۴، ۱۹؛ آوری بی‌تا: ج ۲، ۶۳). از مهم‌ترین منابع درآمد روحانیون وقف و موقوفات بود. رضاشاه پهلوی با هدف محروم کردن روحانیون از درآمد موقوفات سیاست‌هایی را در پیش گرفت تا درآمد حاصل از موقوفات تحت نظر دولت مصرف شود (نفیسی ۱۳۴۵: ۸۵). رضاشاه در بسیاری از نقاط کشور املاک زیادی را از مردم گرفت، مخصوصاً در مازندران تمام قراء، قصبات، و بلوکات آن ناحیه را تصرف کرد. درمورد املاک موقوفه بسیار اتفاق می‌افتاد که بین دو ده از املاک رضاشاه یک قریه وقفی وجود داشت که مانع اتصال املاک شاه می‌شد؛ لذا، به دستور رضاشاه لایحه‌ای به مجلس دوره دوازدهم برده شد که به موجب آن امکان فروش املاک وقفی به دست آید (مکی ۱۳۶۶: ج ۸، ۵۰-۵۳).

سیدمهدی فرخ (معتصم السلطنه) روایت می‌کند که در اسفند ۱۳۰۹ رضاشاه وی را احضار کرد و گفت: «معتصم برای اوقاف بایستی قانونی تهیه بشود که از وجوه آن بتوان برای افتتاح مدارس جدید و تربیت آموزگار استفاده نمود ...». معتصم اشاره می‌کند که درمورد موقوفات مجهول‌المصرف ایرادی وجود نداشت، اما درباره آن مقداری که درمورد آن وصیت شده بود که به صرف امور مخصوصی برسد (وقف خاص) مشکل ایجاد می‌شد. لذا، قرار بر آن شد که در نوروز معتصم السلطنه به عنوان زیارت سفری به قم داشته و با حاج شیخ عبدالکریم (مرجع تقلید) در این مورد مذاکره کرده و به راه‌حلی دست یابد. پس از طرح مسئله با حاج شیخ عبدالکریم، ایشان بیان کردند که درباره وجوه مجهول‌المصرف ایرادی وارد نیست و بلاشکال است، اما درباره آن مقدار که واقف آشکارا وصیت کرده باشد (وقف خاص) موافقت نکرده و آن را خلاف شرع دانستند؛ لذا، رضاشاه نیز موقتاً از طرح موضوع چشم‌پوشی کرد (فرخ بی‌تا: ۲۵۶-۲۵۷).

در سوم دی ۱۳۱۳، قانون موقوفات مشتمل بر ده ماده به تصویب مجلس رسید که موجب تغییراتی در اداره امور اوقاف شد و قدرت تصمیم‌گیری وسیعی را به دولت تفویض کرد. بنابر

ماده اول این قانون، اداره موقوفاتی که متولی ندارند یا مجهول التولیه هستند با وزارت معارف و اوقاف است. به موجب ماده دوم، بر موقوفات عامه، که متولی مخصوص دارند، نیز وزارت معارف و اوقاف نظارت خواهد داشت و براساس ماده سوم، اموال غیرمنقول، که برحسب نذر یا وصیت و یا حبس منافع آن به طور دائم یا در مدتی کم تر از هجده سال نباشد، برای مصارف عامه تخصیص داده شده مشمول مواد ۱ و ۲ این قانون خواهد بود (لمبتون ۱۳۶۲: ۴۱۷). این قانون و نظام نامه آن در ۶ فصل و ۷۶ ماده تنظیم و در تاریخ ۱۳ اردیبهشت ۱۳۱۴ از تصویب مجلس گذشت (مجموعه قوانین و آیین نامه های اوقاف ۱۳۴۳: ۳-۱۰).

در زمان سلطنت رضاشاه، برخی از اوقاف عامه، که سابقاً وقف اموری از قبیل روضه خوانی شده بودند، متعزراً مصرف گشتند؛ یعنی دیگر عواید آن ها را نمی توانستند به مصارف خاصی که مراد واقفان اصلی بود برسانند، زیرا روضه خوانی در زمان رضاشاه ممنوع شد. از این رو، اداره امور بعضی از این اوقاف را وزارت فرهنگ به دست گرفت و مابقی را سایرین غصب کردند. بعدها، پس از استعفای رضاشاه، عواید این قبیل موقوفات دوباره به مصارف اصلی خود رسید (لمبتون ۱۳۶۲: ۴۲۱-۴۲۲).

در اوایل سال ۱۳۲۰ ش، اسماعیل مرآت، وزیر فرهنگ وقت، مجدداً طرح استفاده از وقف خاص را با رضاشاه در میان گذاشته و شدیداً پای اجرای آن ایستاد. بنابر نوشته متین دفتری، یکی از وزرا به رضاشاه تلقین کرده بود که املاک موقوفه را بفروشد و از منافع آن شرکت های پرفایده را خریداری کند. لایحه ای نیز در این زمینه تهیه و برای تنقیح به دادگستری فرستاده شد. بنابر گفته متین دفتری، چون این عمل خلاف شرع بود وی مدت ها مقاومت منفی کرد، تا این که خودش نخست وزیر شد و لایحه را مسکوت گذاشت، اما بعد از سقوط او و نخست وزیری علی منصور، لایحه فوق دوباره به جریان افتاد و در نهایت، به تصویب قانون فروش املاک زراعتی و قنوات موقوفه در تاریخ ۱۴ اردیبهشت ۱۳۲۰ منجر شد. براساس این قانون، وزارت دارایی موقوفات را به فروش می رساند و سود حاصل را صرف امور خیریه می کرد (متین دفتری ۱۳۷۰: ۱۰۴). با کناره گیری رضاشاه از سلطنت و تبعید وی، قانون اجازه فروش املاک زراعتی و قنوات موقوفه لغو شد (فرخ بی تا: ۲۵۷؛ میرزا صالح ۱۳۷۲: ۳۹۷-۳۹۸).

۳. موقوفات زنان در دوره رضاشاه

برای بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه، ابتدا اطلاعات مندرج در هفت جلد کتاب منتشر شده توسط سازمان اوقاف و امور خیریه با عنوان فهرست /سناد موقوفات /ایران و

سایر اسناد و منابع موجود گردآوری و در قالب جداول جداگانه‌ای ارائه می‌شود؛ سپس، به تحلیل جنبه‌های مختلف موضوع پرداخته می‌شود. شایان ذکر است که ترتیب جداول براساس تعداد موقوفات زنان در هر استان است.

۱.۳ موقوفات زنان استان تهران

جدول ۱. زنان واقف در استان تهران

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	عاتقه دختر حاج محمدآقا	نیم سهم از آب و مزرعه عبدل‌آباد از مزارع اشتهازد	نصف در ماه رمضان در لیالی قدر سه شب خرج احیا نموده و نصف دیگر را در ماه محرم یا صفر خرج روضه‌خوانی نماید.	۱۳۰۵/۴/۷ ش/ (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۲۰۰)
۲	طهری‌خانم دختر میرزا مهدی‌خان لشکر نویس نوری	یک قطعه اراضی متصل به خندق محله دولت قرب دروازه شمیران	جهت مسجد اهالی محله دروازه شمیران و دولت و غیره	۱۳۰۵/۷/۱۴ ش/ (همان: ج ۱۹۸-۱۹۷، ۴)
۳	زینب‌خانم همسر امیر ارسلان	دو دانگ و نیم از یک قطعه ملک موسوم به باغ عمو مشهور به چهارباغ	روضه‌خوانی در آستانه امامزاده	۱۳۰۵/۹/۱۳ ش/ (همان: ج ۴، ۱۷۰)
۴	فاطمه‌خانم دختر کربلایی خداداد اتیر بلاغی	یک قطعه زمین واقع در قرب امامزاده اظهرالدین (ع)	جهت کاه‌گل مالی و شمع و روشنائی و خرج امامزاده اظهرالدین	۱۳۰۶/۱۳/۱۳ ش/ (همان: ج ۴، ۲۷۰)
۵	بی‌بی‌خانم	سه دانگ از شش دانگ یک باب خانه در آخر کوچه کاشی‌ها	یک عشر حق متولی است و مابقی جهت تعزیه‌داری	۱۳۰۶/۱۳/۱۳ ش/ (همان: ج ۴، ۷۵)
۶	فصل بهارخانم ایران‌الدوله (شاهزاده) و مهرافرزخانم شمس‌الدوله (شاهزاده) دو صبیبه سلطان‌حسین میرزا نیرالدوله	یک باب حمام واقع در تجریش	روضه‌خوانی در تکیه سفلی پایین محله معروف به تکیه کوچک مائین	۱۳۰۶/۱۳/۱۳ ش/ (همان: ج ۴، ۲۷۸)
۷	بی‌بی‌خانم دختر غلامحسین	یک باب خانه	جهت عزاداری	۱۳۰۶/۸/۱۲ ش/ (همان: ج ۴۱۸، ۴)
۸	بدیع‌جمال‌خانم همسر ضیاءالدوله	شش دانگ دالان شیرازی‌ها جنب تیمچه حاجب‌الدوله واقع در بین بازار سقط‌فروش‌ها و تیمچه کتاب‌فروش‌ها	روضه عاشورا در تکیه سادات اخوی و مطلق خیرات و میرات	۱۳۰۶/۱۰/۸ ش/ (همان: ج ۷۱، ۴)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دورهٔ رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۴۹

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۹	اشرف السادات، بگم آغا، خانم آغا، و محترم السادات لاجوردی	شش دانگ یک قطعه زمین در صحرای سرخه حصار و هفت ساعت آب از قنات سرخه حصار و سه باب دکان	روضه خوانی در ایام سوگواری و اطعام فقرا و تهیه لباس برای اطفال بی بضاعت	۱۳۰۷ ش/ (همان: ج ۴، ۵۸)
۱۰	زهرخانم وارث جعفرقلی میناوندی	املاکی در میناوند	جهت تعمیر مسجد قریهٔ میناوند	۱۳۰۸ ش/ (همان: ج ۴، ۶۰)
۱۱	اشرف الحاجیه و عصمت الحاجیه	سیزده باب و نیم دکان واقع در بازارچهٔ خارج دروازهٔ محمدیه	اولاً یک عشر و نیم به جهت متولیان و ناظر و ثانیاً جهت تعمیرات لازمه عین موقوفه و ثالثاً مالیات دیوانی و رابعاً مخارج روشنایی مقبره و خامساً اجرت سه نفر قاری که هریک در ماه یک مرتبه کلام الله مجید تلاوت و ختم نمایند. اجرت یک نفر که در لیالی جمعه به ذکر ادلهٔ توحید و معجزات و کرامات و مصائب انبیا و اولیا اشتغال ورزد و سابعاً یک عشره در ماه محرم و صفر در همان مسجد و ثامناً هر ساله در شب و روز هفدهم شهر شعبان یک مجلس اقامهٔ عزرا در همان مسجد و مازاد آن جهت اطعام و افطار ماه رمضان در مسجد مزبور	۱۳۰۸ ش/ (همان: ج ۴، ۵۷)
۱۲	حاجیه کوکب خانم دختر کربلایی باقر بهبهانی	خانه‌ای در ناحیهٔ دو دولت - خیابان شاه آباد	جهت مسجد سیف الدوله در کوچهٔ ظهر الاسلام و مصارف مسجد سراج الملک در خیابان امیرخان سردار شاه آباد	۱۳۰۹ ش/ (همان: ج ۲۹۲، ۴)
۱۳	زهر خاتون دختر کیا حیدر	دو قطعه زمین یکی معروف به دم آسیاب و دیگری معروف به کلاتچه سیون دره	عزاداری سیدالشهدا در مسجد محل سیون	۱۳۰۹/۵/۳۰ ش/ (همان: ج ۱۷۰، ۱۴، ۴)
۱۴	سکینه (بی بی) همسر حاج میرزا هادی عطا دریندی	یک دانگ از شش دانگ یک باب خانه در کوچهٔ وزیر نظام در محلهٔ دروازه قزوین	خرج سیدالشهداء (ع)	۱۳۱۰/۴/۲۰ ش/ (همان: ج ۱۷۴، ۴)
۱۵	اشرف الملوک امینی مجدی مشهور به فخرالدوله دختر مظفرالدین شاه	شش باب حجرهٔ تحتانی و شش باب بالاخان‌ها در ناحیهٔ هشت بازار جنب دالان مسقط فروشان	مخارج مقبرهٔ میرزا محمدخان مجدالملک در زاویهٔ حضرت عبدالعظیم	۱۳۱۱/۲/۳۱ ش/ (همان: ج ۵۸، ۴)
۱۶	هاجرخانم دختر احمد جوستانی طالقانی	یک قطعه زمین از قطعات زمین مزروعی	روضه خوانی و ذکر مصیبت	۱۳۱۱/۳/۳ ش/ (همان: ج ۴۴۷، ۴)

۳۵۰ جستارهای تاریخی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱۷	زهرخانم دختر محمدحسن صحاف طهرانی	دو باب دکان واقع در گذر سرپولک عودجان	بعد از عشر حق التولیه و نیم عشر حق النظارة بقیه جهت تعزیه‌داری	۱۳۱۱/۴/۲۵ ش/ (همان: ج ۳۱۵، ۴)
۱۸	ماه‌پاره‌خانم همسر صدرالله‌خان یاور رفیعی‌نژاد (حاج)	دو باب عمارت در ناحیه ده شهرنو در خیابان جمشید و کاروان‌سرای صدرآباد در ناحیه چهار سنگلج به‌انضمام چهار باب دکان در ناحیه یک ارگ خیابان باب همایون	به‌عنوان مریض‌خانه صدیقیه نسوان که مرضای زنانه و فقرای انائیه در آنجا معالجه شود	۱۳۱۱/۱۲/۸ ش/ (همان: ج ۱۹۳، ۴)
۱۹	شاه‌جهان‌خانم همسر نادعلی بن فرهاد کوه‌افکن	شش دانگ زمین خرمن واقع در آغشت	نصف آن جهت عزاداری و نصف دیگر جهت امام‌زاده بی‌بی قزلق	۱۳۱۲/۲/۱۳ ش/ (همان: ج ۴۳۵-۴۳۶)
۲۰	شرف نساء	باغ میرزا حیدرقلی و باغ دیگری در اراضی پسی قریه فشنند	بر حضرت اباعبدالله الحسین (ع) و حضرت عباس	۱۳۱۲/۸/۱۹ ش/ (همان: ج ۱۸۳، ۴)
۲۱	فاطمه‌خانم مظفر قاجار معروف به اقدس‌الدوله دختر مظفرالدین‌شاه	یک خروار ملک در قریه چیذر	تعزیه‌داری در تکیه چیذر	۱۳۱۲/۹/۲۵ ش/ (همان: ج ۲۷۱، ۴)
۲۲	بیگم‌جانی‌خانم دختر مشهدی علی‌اکبر طالقانی ناریانی	سه ملک در ناریان طالقان	عزاداری	۱۳۱۳/ش (همان: ج ۴، ۷۶)
۲۳	هاجر خاتون (مشهدی) دختر غلام علائینی	ملکی موروثی مشهور به سلیم‌خانی واقع در صحرای قریه علائین لوسان	جهت طعام عاشورا در حسینیه قریه علائین	۱۳۱۳/۲/۲۲ ش/ (همان: ج ۴۴۷، ۴)
۲۴	نگین پرنیا (شاه‌زاده)	سه خروار گندم از عایدات شش دانگ قریه کله‌کو و ملک گلشن‌آباد و ملک مهدی‌آباد گیلان	هزینه معلمی که به اطفال درس دهد و مقبره مؤیدالسلطان و میرزاتقی‌خان در امام‌زاده در تجریش	۱۳۱۳/۴/۲ ش/ (همان: ج ۴۴۲، ۴)
۲۵	معصومه‌خانم (حاجیه)	یک فرد از شش فرد مزرعه حمزه‌آباد و مقداری از آب صادق‌آباد	تعزیه‌داری	۱۳۱۳/۷/۱۱ ش/ (همان: ج ۴۱۸، ۴)
۲۶	ماه‌شرف‌خانم درخشانیان	یک دانگ از شش دانگ یک قطعه باغ مشجر مشهور به باغ تخت درویش عبدالله اواخر صحرای دزج کن به‌انضمام یک سهم آب از مجرای نهر بزرگ کن در گردش ده شبان‌روز	یک عشر حق متولی و نیم عشر حق ناظر و بقیه را هم ماه رمضان یک نفر واعظ دعوت نمایند که در یکی از مساجد به منبر رفته موعظه نماید و در سه شب قدر در هر شب لاقل بسیست نفر از صائمین را اطعام دهند	۱۳۱۳/۱۱/۳ ش/ (همان: ج ۲۹۹، ۴)
۲۷	مولودخانم محمدعلی‌خان معروف به محترم‌السلطنه دختر حاج میرزا حسن	شش دانگ یک باب عمارت مشتمل بر اندرونی و بیرونی و طویله و دو باب حمام و شش دانگ یک قطعه زمین با حق آب از رودخانه دربند	تعزیه‌داری و هزینه مقبره موسی و کلیه خیرات و مبرات از قبیل مصارف ایتم خاصه فقرای ارحام	۱۳۱۴/۱۰/۱۴ ش/ (همان: ج ۴۳۲، ۴)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۵۱

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
		واقع در قریه امامزاده قاسم شمیران و شش دانگ یک قطعه زمین با حق آب معمولی از رودخانه دربند و شش دانگ یک باب خانه و باغ واقع در شمیران و یک سهم از سیزده سهم کل شش دانگ قریه معین آباد ورامین از بلوک بهنام عرب و دو دانگ از شش دانگ یک باب خانه واقع در حیاط شاهی و یک ساعت و نیم آب از مجری المیاه قنات گلابدره حومه امامزاده قاسم		
۲۸	سیده ربابه خانم جزیره دختر کربلایی میربابا	دو قطعه زمین واقعه در انجیلاوند و طویلا در معروف به اسرس دار	عزاداری	۱۳۱۵/۱/۲۵ ش/ (همان: ج ۴، ۱۴۲-۱۴۳)
۲۹	خاتون جان خانم دختر میرزا محمدعلی آشتیانی	شش دانگ اراضی محل زرع مزارع مشهور به قاضی آباد واقع در قریه باغدره و حق الشرب از رودخانه شاهنهر قریه زنان از یک شبانه روز آب در گردش سیزده شبانه روز	امامزاده فضلعلی ابن موسی الکاظم (ع)	۱۳۱۵/۵/۲ ش/ (همان: ج ۴، ۱۲۸)
۳۰	راضیه خانم (حاجیه)	یک قطعه زمین و دو ساعت آب از قنات گلاب و دوکیان در تجریش	جهت تکیه تجریش و امامزاده صالح	۱۳۱۶ ش/ (همان: ج ۴، ۱۴۲)
۳۱	طوبی مهاجر مادر سپهد احمد میراحمدی	شش دانگ یک باب عمارت داری پلاک ۱۸ از ۲۹۶۴ ساخته شده در زمین به مساحت ۱۱۱ متر مربع واقع در بخش سه حسن آباد خیابان حشت الدوله جنب انستیتو پاستور	جهت تعمیرات و پاکیزگی مقبره مرحوم سرهنگ علی اکبر پسر واقفه و اثاثیه لازمه مقبره و مازاد هرچه باشد جهت خیرات برای آن مرحوم از قرائت قرآن و ذکر مصیبت و قاری و ذاکر و حافظ مقبره	۱۳۱۹/۱۰/۱۵ ش/ (همان: ج ۴، ۱۹۸)
۳۲	مولود محقق الملوک نورعلیان مشهور به محترم السلطنه	شش دانگ یک باب عمارت مشتمل بر بیرونی و اندرونی و طویله و دو باب حمام یکی معموره و دیگری مخروبه متصل به هم به انضمام دو دانگ از شش دانگ یک باب خانه	خیرات و میرات از قبیل مصارف ایتام و معارف و سایر میرات به نظر اداره کل اوقاف	۱۳۱۹/۱۰/۳ ش/ (همان: ج ۴، ۳۱۰)
۳۳	زهرخانم همسر حیدر شمشکی	یک قطعه زمین در محله پایین شمشک نزدیک حمام	به عنوان قبرستان عموم مؤمنان	۱۳۱۹/۱۰/۱۰ ش/ (همان: ج ۴، ۱۶۴)
۳۴	صغری خانم دختر حاج سیدعلی فرش فروش کاشانی	خانه‌ای در خیابان ارامنه	برای اطعام و افطاری در سه شب احیای رمضان و برای روضه حضرت فاطمه (س) به مدت ده روز در هر سال	۱۳۲۰ ش/ (همان: ج ۴، ۱۹۵)

۳۵۲ جستارهای تاریخی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

بیشترین وقف زنان این دوره مربوط به استان تهران است که ۳۴ وقف توسط زنان را شامل می‌شود.

۲.۳ موقوفات زنان استان کرمان

جدول ۲. زنان واقف استان کرمان

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف
				ارجاع
۱	رقبه دختر حاجی ملاحسین	نامعلوم در شهر بابک	تعزیه‌داری	۱۳۰۴ ش/ (رضایی ۱۳۸۲: ج ۲، ۱۵۴)
۲	راضیه دختر علی‌مردان	اراضی ظهر علیای گوک	تعزیه‌داری	۱۳۰۴ ش/ (همان: ج ۲، ۱۹۰)
۳	بی‌بی کوچک دختر قربان‌علی	نامعلوم در کمال‌آباد رفسنجان	حسینییه و سقاخانه کمال‌آباد	۱۳۰۴ ش/ (همان: ج ۲، ۶۷)
۴	حاجیه فاطمه دختر حاجی محمدحسن صباغ کوهبانی	نامعلوم	تعزیه‌داری	۱۳۰۴ ش/ (همان: ج ۲، ۱۲۱)
۵	حاجیه بی‌بی عبداللهی کوهی، بانو عبداللهی کوهی، و لیلی دختر محمدرضا	نامعلوم در کوی گبر محله بخش یک	به‌منظور احداث مسجد محله فردوسی کوی گبر محله	۱۳۰۴ ش/ (همان: ج ۲، ۱۷۶)
۶	پوران‌دخت	خانه در خارج دروازه ناصریه	عواید را دو قسمت صرف خیرات و مبرات نمایند و چهار قسمت دیگر را صرف مدرسه کایوانی و اطفال یتیم بی‌بضاعت نمایند	۱۳۰۴ ش/ (همان: ج ۲، ۱۶۶)
۷	کربلایی فاطمه دختر کربلایی حسین علی	نامعلوم در سیرجان	تعزیه‌داری	۱۳۰۶ ش/ (همان: ج ۲، ۱۴۴)
۸	ماه‌بانو دختر کربلایی علی	مزرعه ارجاس و اراضی سرگرک	یک عشر حق‌التولیه و بقیه صرف آب و آتش تعزیه‌داری نمایند	۱۳۰۶ ش/ (همان: ج ۲، ۸۷)
۹	جانی دختر کربلایی غلام‌رضا و همسر ملابوطالب کربلایی بن محمد	مزرعه یاب بیدنان در اراضی طغرالجرد	یک عشر حق‌التولیه و بقیه را صرف تعمیر تکیه و تعزیه‌داری و آب و آتش نمایند	۱۳۰۶ ش/ (همان: ج ۲، ۱۰۴)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۵۳

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱۰	علویه بیگم (بی بی)	نامعلوم در سرآسیاب شش در حومه بعیده کرمان. رقاباد در کوهستان دامنه شرقی زرند	دو عشر حق التولیه و بقیه را در هر جا که متولی صلاح بداند صرف تعزیه داری و اطعام فقرا نماید	۱۳۰۶ ش/ (همان: ج ۲، ۱۱۲)
۱۱	خورشید احمدی	نامعلوم	تعزیه داری	۱۳۱۰ ش/ (همان: ج ۲، ۱۱۲)
۱۲	زهرا شمس الدینی	نامعلوم در باغسر آسیاب	بر مصارف حمام باغسر آسیاب	۱۳۱۱ ش/ (همان: ج ۲، ۱۹۷)
۱۳	معصومه دختر مشهدی عباس حمزه علی آبادی	نامعلوم در قریه روگرد علیای خنمان	نامعلوم	۱۳۱۳ ش/ (همان: ج ۲، ۹۸)
۱۴	پری زاد صرفه نیا	مزرعه رحبه و رحیم آباد حومه کرمان و باغ اسفیکان بم	نامعلوم	۱۳۱۳ ش/ (همان: ج ۲، ۴۱)
۱۵	کربلایی مریم دختر مشهدی رجب هرنزی	نامعلوم	تعزیه داری	۱۳۱۳ ش/ (همان: ج ۲، ۶۰)
۱۶	مریم بیگم	مزرعه حافظ آباد کویر، خالق آباد کویر، و مزرعه سعیدی باغین. مزرعه طهماسب آباد، رقاباد، فریزن در ماهان. مزرعه گزک، گودر راین. سهامی از کاروان سرای صالح ناظر در کرمان. سه دانگ حمام خیابان غربی مسجد جامع. دکاکین پای تل و بازار وکیل	یک عشر حق التولیه و یک عشر حق النظاره و باقی عواید خالص، ده قسمت شود: دو عشر آن به مصرف تعمیر و روشنایی و شهریه قاری و خادم مقبره مرحومه بی بی مریم بیگم خانم، که در عتبات عالیات مدفون است، برسد و دو عشر آن تثلیثاً فقط به فتح الله خان مرآت اسفندیاری فرزند آقا میرزا حسن خان مرآت اسفندیاری و اولاد فتح الله خان مرقوم نسل بعد نسل برسد، به این نحو که دو ثلث از دو عشر به آقای فتح الله خان و اولاد ایشان و یک ثلث از دو عشر به اولاد خانم قمر الملوک برسد. و از شش عشر بقیه مدرسه ای به نام مدرسه خیریه در شهر کرمان تأسیس شود و پس از اتمام مدرسه مزبور شش عشر مرقوم همه ساله پس از تعمیرات ضروری به مصرف تحصیل و تنظیم معیشت و ملبوس و اطفال بی بضاعت و یتیم برسد	۱۳۱۴ ش/ (همان: ج ۲، ۱۷۲)

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱۷	مریم بیگم (بی بی)	حمام خیابان و کاروانسرای صالح بازار وکیل	خیرات و مبرات و کمک به اطفال بی بضاعت	۱۳۱۶ ش / (همان: ج ۲، ۱۸۱)

جلد ۲ کتاب فهرست / اسناد موقوفات / ایران شامل حدود دوهزار مدرک وقف است که هفده مورد از آن مربوط به وقف زنان در دوره رضاشاه است.

۳.۳ موقوفات زنان استان فارس

جدول ۳. زنان واقف استان فارس

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	صغری خانم (شرف‌الحاجیه)	نامعلوم در خارج دروازه باغ شاه	روضه خوانی دهه محرم و اطعام در هفدهم ربیع الاول و روشنایی مقبره واقف	۱۳۰۵ ش / (رضایی ۱۳۸۲: ج ۲، ۹۸)
۲	نرجس خاتون	نامعلوم	تعزیه خامس آل عبا (ع)	۱۳۰۵ ش / (همان: ج ۱، ۱۹)
۳	بیگم حاجیه میرزا دختر حاجی میرزا بابا	نامعلوم	اطعام یوم مبعث و بر افطار رمضان و عزاداری پس از آن و تعمیر دو آب‌انبار محله نو و خیرات و مبرات	۱۳۰۵ ش / (همان: ج ۱، ۳۳)
۴	حاجیه خیرالنساء همسر حاج میرزا عبدالحسین خان تابش	دو باب حمام زنانه و مردانه	برای قرائت سوره جمعه و دعای کمیل و اطعام در شب‌های جمعه. عزاداری امام حسین (ع) و اطعام و عزاداری در سه شب وفات حضرت فاطمه زهرا (س)	۱۳۰۵ ش / (همان: ج ۱، ۳۶-۳۷)
۵	امی بیگم بی بی دختر محمد جعفر قریه‌الخیری	نامعلوم در قریه‌الخیر سفلی	برای سوگواری و مصیبت خوانی ابا عبدالله (ع) در محرم و صفر	۱۳۰۵ ش / (همان: ج ۱، ۶۴)
۶	شوکت اصغری دختر علی اصغر	ملک در خارج دروازه کازرون، ناحیه سه	بر مسجد الصادق (ع)	۱۳۰۶ ش / (همان: ج ۱، ۹۸)
۷	زینب محبی همسر الله‌قلی دره‌شوریان خوری	نامعلوم در مرو دشت	بر مصارف مسجد امام رضا (ع)	۱۳۰۶ ش / (همان: ج ۱، ۱۸۴)
۸	بانو کوکب غزنوی	نامعلوم	بر مسجد خواجه	۱۳۰۷ ش / (همان: ج ۱، ۶۴)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۵۵

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۹	فاطمه سلطان ریاستی	نامعلوم	خیرات و میراث	۱۳۰۷ ش/ (همان: ج ۱، ۱۰۷)
۱۰	مریم سلطان بی بی دختر لطف علی تاجر	نامعلوم	تعزیه داری اباعبدالله (ع)	۱۳۰۷ ش/ (همان: ج ۱، ۱۲۶)
۱۱	کربلاییه بیگم جان، دختر صفر علی شورجستانی	مزرعه شورجستان	مخارج مسجد شورجستان و حقوق خادم	۱۳۰۷ ش/ (همان: ج ۱، ۱۸)
۱۲	جبران بی بی دختر بهادر نظام بهارلوی احمدلو	مزرعه هربدان	تعزیه داری ابی عبدالله (ع) در محرم و صفر و برای زوار و روشن کردن شمع در روضات مقدسه عتبات و روضه خوانی و اطعام در عید غدیر و برای اطعام	۱۳۰۷ ش/ (همان: ج ۱، ۶۵)
۱۳	کربلاییه حاجیه دختر رضا مشهدی	نامعلوم	نامعلوم	۱۳۰۹ ش/ (همان: ج ۱، ۱۴۱)
۱۴	مریم	بازار	اطعام و روضه	۱۳۱۲ ش/ (همان: ج ۱، ۷۱)
۱۵	نازبانو بی بی مشهدی دختر ملا احمد حاجی آبادی	نامعلوم در زرین دشت	اطعام و روضه	۱۳۱۲ ش/ (همان: ج ۱، ۷۱)

جلد اول کتاب فهرست اسناد موقوفات/ ایران شامل ۱۵۵۰ سند وقف است که مربوط به حدود هفت صد سال اخیر است و از این تعداد پانزده سند مربوط به موقوفات زنان فارس در دوره پهلوی اول است.

۴.۳ موقوفات زنان استان قزوین

جدول ۴. زنان واقف استان قزوین

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	زینب خاتون	ملک موروثی در قریه انداق از قراء قاقزان قزوین با جمیع توابع آن	جهت روضه خوانی در دهه عاشورا یا یک دهه در ماه صفر و ایام رحلت حضرت صدیقه کبری (س) روضه خوانی نمایند و خریدن کتب فقهی و وقف نمودن و دادن به اشخاصی که صلاحیت دارند و ارحام را مقدم دارند	۱۳۰۵/۴/۷ ش/ (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۱۷۱-۱۷۲)

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۲	ملک سلطان دختر میرزا نظر علی حکیم‌باشی	شش فرد از کل شش‌دانگ قریه حصار واقعه در قزوین	هرشب یک چراغ در اتاق بالای سرداب مقبره بسوزانند و یک چراغ نیز در منزل خادم و خادم نیز شب در آنجا بپوشیده کند و در صورت اضافه آمدن عصر پنج‌شنبه‌ها و لیالی جمعه در آنجا قرائت قرآن و ذکر مصیبت نمایند و در صورت اضافه آمدن به تعزیه حضرت رسول (ص) و شهادت حضرت سیدالشهداء (ع) مصرف نمایند	۱۳۰۵/۹/۲۰ ش / (همان): ج ۶، ۲۳۸-۲۳۹
۳	کربلانیه لیلا دختر کربلانی نورمحمد ولی‌آبادی	آب و ملکی در قریه ولی‌آباد زهرا با جمیع توابع و لواحق آن	عایدات و منافع آن بعد از وضع مخارج متولی وقف جمع‌آوری نمایند و در ماه مبارک رمضان یا دهه عاشورا خرج روضه‌خوانی حضرت خامس آل عبا در مسجد ولی‌آباد نه جای دیگر نمایند و اگر زیاده آید صرف طعام و غذای ذاکر و مستمعین نمایند	۱۳۰۶/۱/۲۲ ش / (اداره) کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین، ۱۳۸۷: ج ۱، ۵۶-۵۷
۴	فرخ‌خانم دختر یحیی‌خان آجودان	ملکی در قریه کوئین واقع در محال قافزان	نصف منافع را در لیالی عاشورا در مسجد محله روضه‌خوانی نمایند و در شب عاشورا در خانه متولی یا حلیمه‌خاتون روضه‌خوانی و بعد از ختم روضه بیست نفر از فقراء سادات و طلاب را اطعام نمایند و نصف دیگر منافع را باید از پانزدهم رمضان تا آخر ماه هر شب به ده نفر از فقراء محله و ده نفر از اهل علم و سادات افطار بدهند و یک عشر از منافع جهت حق‌التولیه متولی و یک عشر جهت ناظر می‌باشد	۱۳۰۶/۹/۲۳ ش / (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۱۷۹)
۵	بلقیس خانم همسر حاج سیدجمال‌الدین مجتهد رضوی	قریه باغ کلاته به انضمام دو باب دکاکین واقع در سوق سعادت و خانه حاج سیدجمال‌الدین	خانه را وقف بر حسینیة حاج سیدجمال‌الدین نموده و منافع املاک را همه ساله دو سهم از بابت حق‌الوصایه و النظاره بردارند و تتمه را مصارف اطعام و تعزیه‌داری نمایند و اگر از اولادهای سیدمحمی‌الدین طلبه شدند که محصل باشد سالی ده تومان به ایشان برسانند	۱۳۰۷/۳/۲۱ ش / (همان): ج ۶، ۸۵

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۵۷

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۶	خاورخانم دختر سیف‌الله‌خان و گوهرخانم بنت عظیم‌بیگ	تمامی یک قطعه باغ معنب و مشجر واقع در قریه نوباد به استثنای اشجار بیدی که در بیرون دیوار باغ است و مقدار معینی ظروف	تعزیه‌داری حضرت سیدالشهداء (ع)	۱۳۱۰/۱/۲۰ ش / (همان: ج ۶، ۱۱۷)
۷	حاجیه ربابه‌سلطان دختر حاج عباسقلی تاجر قزوینی معروف به سلطانیه	ملکی در قریه شاهین‌تپه واقع در بلوک دشتابی توابع قزوین به انضمام شش باب دکانین واقع در بازار قزوین	هرساله در ماه رمضان در سه حرم مطهر حضرت علی (ع) و سیدالشهداء (ع) و ابوالفضل عباس (ع) در هریک پنج من تبریز شمع مومی بسوزانند و در دهه اول ماه محرم هر ساله ده روز روضه‌خوانی و اقامه تعزیه‌داری برای سیدالشهداء (ع) نمایند و در هر روزی چهار روضه‌خوان بایستی روضه بخوانند و در ماه رمضان سی ختم کلام‌الله توسط شخص صحیح‌القرائه خوانده شود و همه‌ساله در لیالی پنج‌شنبه به رسم هفته در منزل یا در مساجد سه نفر روضه‌خوان دعوت نمایند جهت ذکر مصائب خامس آل عبا (ع) و هر ساله مبلغ بیست تومان از عواید به دو فرزند واقف آقام‌حسن و عباس از قرار هریک ده تومان بدهند و مازاد عواید مختص متولی وقت خواهد بود	۱۳۱۰/۱/۱۷ ش / (اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین ۱۳۸۷: ج ۲، ۳۹۸-۳۹۹)
۸	مشهدیه مستانه دختر کربلائی موسی	ملک برنج‌زار آبی واقع در قریه ده دوشاب	وقف بر عزاداران و نوحه‌خوانان و روضه‌خوانان نمود و منافع را همه‌ساله در دهه اول ماه محرم در مسجد کثروند از قند و چایی و مواجب روضه‌خوان و ذاکر و تعمیرات لازمه مسجد صرف نمایند.	۱۳۱۲/۱/۱۷ ش / (همان: ج ۵، ۱۱۴۸-۱۱۴۹)
۹	حاجیه عالیه‌خانم یزدی دختر حاج محمدتقی تاجر معروف به یزدی	سه دانگ از شش دانگ یک باب سرای معروف به سرای حاج محمدتقی واقع در حداد بازار قزوین ناحیه دو وقف و خانه‌ها و مخلفات و اثاث‌البیت و باغات واقع در سلمان‌راه باغستان قزوین که چهار قطعه است و ملکی از قریه قلات قاقزان قزوین و مزارع آن یک ثلث موضوع نمایند	یک عشر حق‌التولیه متولی مابقی در شب‌های جمعه هر هفته صرف روضه و تعزیه‌داری حضرت سیدالشهداء (ع) گردد	۱۳۱۲/۲/۲۲ ش / (همان: ج ۳، ۶۷۵-۶۷۹)

براساس اطلاعات موجود در جلد ششم کتاب فهرست اسناد و موقوفات ایران و همچنین رونوشت اسناد موجود در اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین، نه وقف توسط زنان قزوینی در دوره رضاشاه به وقوع پیوسته است.

۵.۳ موقوفات زنان استان گیلان

جدول ۵. زنان واقف استان گیلان

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف
				ارجاع
۱	اکابر خانم معروف به مشهدی آقا ننه دختر مشهدی آقاجان	مزرعه آبادکلی واقع در قریه کلیدبر از توابع گسکر	هر سال از حاصل مزرعه در ایام عاشورا صرف عزاداری امام حسین (ع) در مسجد قریه کلیدبر شود	۱۳۰۶/۶/۲۰ ش / (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۷، ۱۲۱)
۲	کربلاتیه صغری خانم دختر حسین پیشکناری رشتی	ملک با جمیع توابع و کافه لواحق آن از ممر و مدخل و غیره از املاک موروثی پدری و مادری واقع در قریه پیشکنار کهدم و یک قطعه باغ معروف به غازیان باغ واقع در پیشکنار کهدم	عواید املاک ثلثی را بعد از تومانی یک قران بابت حق الوصایه و حق النظاره در هر سال در ماه رمضان سه ختم قرآن و در دهم ذی حجه یک گوسفند قربانی کنند و در لیالی اعیاء باید اطعام دهند و در لیالی رغائب ماه رجب نان و حلوا خیرات کنند و هفته ای یک روز در تمام سال باید پنج تومان و چهار قران به یک نفر داد روضه خوانی نماید و از فقرا و ارحام موصی دست گیری نماید و منافع باغ پس از کسر تومانی سی شاهی حق التولیه مابقی را صرف فقرا از زائرین و مجاورین و تعزیه داری سیدالشهداء (ع) نمایند و مازاد آن را صرف ابن سبیل و فقرا و مساکین و سایر خیرات و مبرات هر آن چه صلاح دانند نمایند	۱۳۰۶/۱۰/۱ ش / (همان: ج ۷، ۱۵۸)
۳	افسر مژدهی دختر حاج اکبر	شش دانگ خانه های پلاک های شماره ۳۵۰۵ و ۳۳۸۱ و ۳۳۸۱/۱ و ۳۵۰۶ و ۳۵۱۰	جهت ایجاد پرورشگاه ایتم و استفاده کودکان بی سرپرست که حقیقتاً با قانوناً پدر نداشته باشد و بی بضاعتی آن محرز باشد تا به تحصیل علم و صنعت تا سن هجده سالگی مشغول باشند	۱۳۱۷/۶/۲ ش / (همان: ج ۷، ۱۲۱)
۴	تاج فتح پور دختر جهانگیر امیراصلانی (امجدالدوله)	مقداری از دو قریه سه سار و قلعه رودخان از بلوک فومن گیلان	جهت دارالایتم	۱۳۱۸/۳/۲۳ ش / (همان: ج ۷، ۲۰۵)
۵	ربابه شریعتی گیلانی دختر حسین نظر محمدی	یک ثلث از ماترک منقول و غیر منقول	تا مدت سی سال شصت من نان به مبلغ نه هزار ریال در سی شب ماه رمضان بین فقرا تقسیم شود	۱۳۱۸/۱۲/۱۶ ش / (همان: ج ۷، ۱۴۵)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۵۹

جلد ۷ کتاب فهرست اسناد موقوفات ایران مشتمل بر ۵۳۷ سند وقف مربوط به دو استان کرمانشاه و گیلان است که استان گیلان ۳۲۶ فقره از اسناد آن را شامل می‌شود؛ از این تعداد، ۵ فقره مربوط به وقف زنان گیلانی در دوره پهلوی اول است.

۶.۳ موقوفات زنان استان اصفهان

جدول ۶. زنان واقف اصفهان

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	خانم سلطان و فاطمه سلطان خواهر و همسر آقا غلامعلی	باغ مشجر و مزرعه	از فواید باغ برای نماز مرحوم و در تعزیه‌داری چهارده معصوم، حضرت سیدالشهدا، و سایر شهدا در حسینیه یا مسجد یا خانه مصرف شود	۱۳۰۵/۲/۱ ش / (باقریان موجد ۱۳۹۳: ۱۵۹)
۲	خدیجه سلطان	یک یخچال	تهیه یخ مؤمنین	۱۳۰۷ ش / (میرحاج ۱۳۸۷: ۷۱)
۳	حاجیه فاطمه خانم ملک آبادی	دو باغ مشجر	روضة خوانی امام حسین (ع) و حق التولیه و حق النظاره	۱۳۰۹ ش / (همان: ۷۲)
۴	خاور سلطان دختر رجبعلی لبنانی	دو باغ	روضة خوانی خامس آل عبا حضرت اباعبدالله الحسین (ع) و سایر ائمه و شهدا و مصارف خیریه دیگر از یخ در سقاخانه‌ها و اعانت به ارحام فقیر به هر قسم که متولی در هر عصر مصلحت دانند	۱۳۰۹/۶/۲۳ ش / (باقریان موجد ۱۳۹۳: ۱۴۱)

باتوجه به فهرست واقفین مندرج در کتاب پیوندهای معنوی اصفهان و کربلا، گزارشی از اسناد موقوفات ایران و واقفین نام برده شده در پایان نامه بررسی وضعیت اوقاف اصفهان در عصر پهلوی، نوشته جیهه السادات میرحاج، چهار وقف توسط زنان اصفهان در دوره پهلوی اول رقم خورده است.

۷.۳ زنان واقف استان زنجان

جدول ۷. زنان واقف استان زنجان

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	محبوبه دختر حسین شیخ الاسلام	همگی سه عوامل از جمله سی عوامل قریه رحمت آباد	از منافع و عواید موقوفه یک عشر حق التولیه متولی می‌باشد و مابقی هر سال در ایام عاشور در حسینیه‌ای که حاج میرزا هدایت الله بنا نموده صرف تعزیه‌داری شود	۱۳۰۹/۵/۵ ش / (حاجی عباسی ۱۳۸۶: ج ۳، ۱۲۴)

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۲	زهرا کربلائیه همسر عبدالوهاب	یک قرعه زمین که پشت جوی و املاک دستجرد است	جهت دفن اموات اهالی قریه دستجرد	۱۳۰۹/۱۲/۱۵ ش/ (همان: ج ۳، ۱۷)
۳	هاجرخانم دختر حاج لطفعلی معمارباشی	تمامی یک قطعه ملک در مزرعه چالانخوب واقع در قریه شناط به انضمام شش دانگ عمارت اندرونی و بیرونی واقع در قصبه ابهر به انضمام یک باب دکان کفش دوزی واقع در راسته پایین ابهر به انضمام هوایی باغ معنب واقع در قنات مشهور به امام جمعه	تمامی منافع و محصول املاک همه ساله در ایام عاشورا تا آخر ماه صفر نصف در مسجد حاجی شیخ فضل الله مجتهد و نصف در مسجد جمعه ابهر صرف روضه خوانی حضرت سیدالشهدا (ع) شود	۱۳۱۰ ش / (همان: ج ۳، ۱۵۰-۱۵۱)
۴	فاطمه خانم	چهار دانگ از شش دانگ باغ مشجر واقعه در قریه دیزج	تعزیه داری حضرت سیدالشهدا (ع)	۱۳۱۱/۵/۲۳ ش/ (همان: ج ۳، ۱۱۶)

براساس جلد سه کتاب فهرست / اسناد موقوفات / ایران، زنجان دربرگیرنده ۵۵۴ سند وقف است که از این تعداد، ۱۳۹ فقره مربوط به دوره پهلوی است و از میان آن‌ها، ۴ مورد مربوط به وقف زنان در دوره پهلوی اول است.

۸.۳ موقوفات زنان استان یزد

جدول ۸ زنان واقف استان یزد

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	فاطمه خانم دختر علی از اهالی قریه نخضرآباد	منابع و مجاری یک روز شبان از مزرعه نجف آباد	در شب یا در روز عید غدیر در قریه مزبوره یا مزرعه نجف آباد به هر طعام که صلاح دانند صرف مؤمنین نمایند	۱۳۰۷/۱/۱۴ ش/ (عرفان فر ۱۳۸۷: ج ۵، ۶۸۱)
۲	فاطمه خانم دختر قاسم زارچی	دو قطعه زمین، یکی واقع در کشتخوان لرد رودخانه قریه زارچ و دیگری واقع در کشتخوان باغ علی حسین مشهور به باغ ارزن	شخصی امین و صحیح القرائه اجیر نمایند که یک ختم قرآن بخواند و ثواب آن به روح واقف نثار نماید. هر سالی پنج قران در حسینیه پشت مسجد جامع قدیم به مصرف تعزیه داری خامس آل عبا برسد و چنانچه اجاره این زمین زیادتیر از پنج قران و اجرت یک ختم قران است، حق متولی می باشد	۱۳۱۱/۱/۲۳ ش / (همان: ج ۵ ۴۶۶)
۳	مهربانو	یک قطعه زمین مزروعی تحت پلاک ۴۵۰۷ و یک قطعه زمین مزروعی تحت پلاک ۴۱۴۹ و یک باغچه تحت پلاک ۴۷۱۰ و یک باب ساختمان مسکونی تحت پلاک ۴۰۷۳ همگی واقع در اهرستان بخش چهار یزد	گهنبار اهرستان	۱۳۱۵/۱/۲۲ ش/ (همان: ج ۵ ۶۶۰)

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۶۱

۹.۳ موقوفات زنان استان کرمانشاه

جدول ۹. زنان واقف استان کرمانشاه

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	مریم خان دختر آقا میرزا علی زوجه حاجی هادی	پس از فروش کلیه مایملک موصی ثلث را اخراج و محلی را اوصیا خریداری نمایند	خیرات و مبرات	۱۳۰۸/۴/۲۷ ش/ (رضایی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۷، ۹۴)
۲	توران خانم دختر علی و همسر فرج الله بتکچی	سه دانگ از شش دانگ یک باب عمارت واقع در محله برزهدماغ	روضه هفتگی بخوانند و آخر سال هرچه زیاد آمد در لیالی متبرکه روضه خوانی نمایند	۱۳۰۸/۱۰/۱۰ ش/ (همان: ج ۷، ۳۶)

در جلد ۷ کتاب فهرست اسناد موقوفات ایران، ۲۴۷ فقره سند مربوط به کرمانشاه است که از این تعداد، ۴۰ مورد مربوط به زنان و از میان آنها، تنها دو مورد مربوط به موقوفات زنان در دوره رضاشاه است.

۱۰.۳ موقوفات زنان استان لرستان

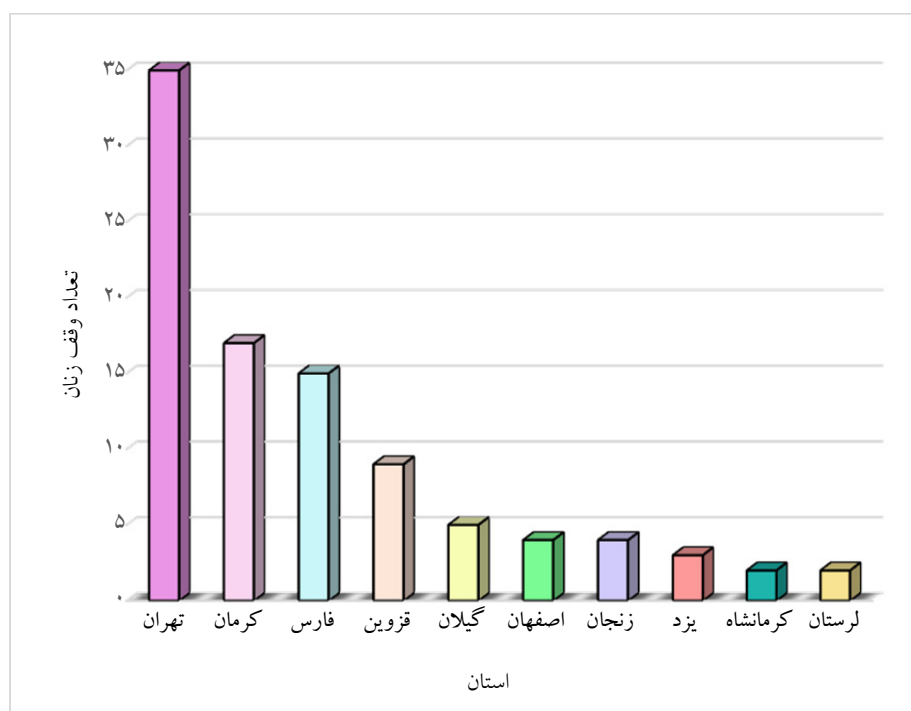
جدول ۱۰. زنان واقف استان لرستان

ردیف	واقف	رقبه	مصرف	تاریخ وقف ارجاع
۱	آغاطوبی	شش دانگ ده علیخان و سه دانگ آقباغ واقع در سرابند	نامعلوم	۱۳۰۴/۱۰/۷ ش/ (حاجی عباسی ۱۳۸۶: ج ۳، ۱۵۹)
۲	شاهزاده حاجیه دختر محمدتقی میرزا حسام السلطنه	هفت باب دکان و ۲۸ جریب اراضی کلوخستان	کمک به زوار مشهد مقدس و عتبات، کمک به فقرا، قرائت قرآن، و روضه خوانی حضرت سیدالشهدا (ع)	۱۳۱۳/۱۲/۱۲ ش/ (همان: ج ۳، ۱۸۵)

در جلد ۴ کتاب فهرست اسناد موقوفات ایران، ۲۴۷ سند مربوط به استان لرستان است. از میان آنها، فقط دو مورد مربوط به وقف زنان در دوره رضاشاه است.

جدول ۱۱. تعداد و درصد وقف زنان در هر استان

ردیف	استان	تعداد وقف	درصد
۱	تهران	۳۴	۳۵/۷۸
۲	کرمان	۱۷	۱۷/۸۹
۳	فارس	۱۵	۱۵/۷۸
۴	قزوین	۹	۹/۴۷
۵	گیلان	۵	۵/۲۶
۶	اصفهان	۴	۴/۲۱
۷	زنجان	۴	۴/۲۱
۸	یزد	۳	۳/۱۵
۹	کرمانشاه	۲	۲/۱۰
۱۰	لرستان	۲	۲/۱۰
۱۱	همه استان‌های موردبررسی	۹۵	۱۰۰

نمودار ۱. تعداد واقفین زن در هر استان

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۶۳

در جدول ۱۱، ترتیب استان‌ها براساس تعداد وقف زنان آن‌ها طی دوره پهلوی اول و همچنین درصد وقف زنان در هر استان از کل موقوفات زنان در همه استان‌ها محاسبه و آورده شده است. باتوجه به اطلاعات موجود جایگاه اول به استان تهران با ۳۴ مورد وقف زنان تعلق دارد که علت آن را باید در پایتختی تهران، جمعیت بالای این شهر و استان نسبت به شهرها و استان‌های دیگر، و فراوانی تعداد زنان دارا و ثروتمند در این شهر نسبت به مناطق دیگر جست‌وجو کرد؛ بعد از تهران، استان کرمان با ۱۷ وقف و فارس با ۱۵ وقف به ترتیب در رتبه دوم و سوم قرار دارند. استان قزوین با ۹ وقف زنان در رتبه چهارم، گیلان با ۵ وقف در رتبه پنجم، استان اصفهان و زنجان هرکدام با ۴ مورد وقف زنان در رتبه ششم، و یزد با ۳ وقف در رتبه هفتم قرار دارند. کم‌ترین تعداد وقف زنان نیز متعلق به کرمانشاه و لرستان با دو مورد وقف زنان است. نمودار ۱ تعداد و درصد وقف‌های انجام‌شده توسط زنان هر استان در دوره رضاشاه را نشان می‌دهد.

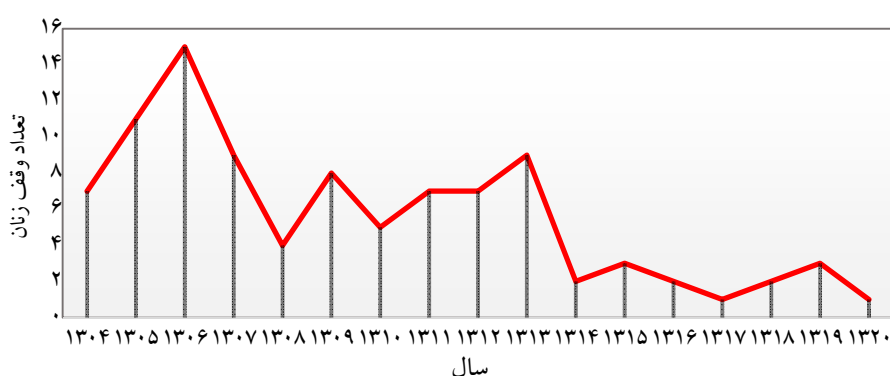
۴. تفکیک تعداد موقوفات زنان براساس سال‌های حکومت رضاشاه

جدول ۱۲. تعداد وقف زنان در سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ ش

سال شمسی	تعداد واقفین زن
۱۳۰۴	۷
۱۳۰۵	۱۱
۱۳۰۶	۱۵
۱۳۰۷	۹
۱۳۰۸	۴
۱۳۰۹	۸
۱۳۱۰	۵
۱۳۱۱	۷
۱۳۱۲	۷
۱۳۱۳	۹
۱۳۱۴	۲
۱۳۱۵	۳
۱۳۱۶	۲

سال شمسی	تعداد واقفین زن
۱۳۱۷	۱
۱۳۱۸	۲
۱۳۱۹	۳
۱۳۲۰	۱

در جدول ۱۲، تعداد وقف‌های انجام‌شده توسط زنان در سال‌های حکومت رضاشاه (۱۳۰۴-۱۳۲۰) آورده شده است. علاوه بر این، نمودار ۲ روند میزان وقف زنان در این دوره را نمایش می‌دهد. میزان وقف زنان در سال‌های سلطنت رضاشاه فرازوفرودهای بسیاری داشته است. بیش‌ترین تعداد وقف مربوط به سال ۱۳۰۶ با ۱۵ مورد است و سال ۱۳۰۵ نیز با ۱۱ مورد وقف در رتبه دوم جای دارد. یعنی در سال‌های ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶ (سال‌های ابتدایی سلطنت رضاشاه) با بیش‌ترین میزان وقف زنان مواجه هستیم. از سال ۱۳۰۷ تا ۱۳۲۰ میزان وقف زنان کاهش یافته است. با وجود این، طی سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۱۳ میزان وقف زنان دچار فرازوفرودهایی بوده، به‌طوری‌که در برخی از سال‌ها میزان وقف به‌نسبت سال‌های دیگر افزایش قابل‌توجهی داشته است، اما از سال ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۰ میزان وقف زنان تقریباً ثابت و به‌نسبت سال‌های پیشین به‌شدت سیر نزولی داشته است. این مسئله می‌تواند متأثر از سیاست‌های مذهبی حکومت مانند تصویب قانون موقوفات و قانون فروش املاک زراعتی و قنوت موقوفه و ممانعت از برگزاری عزاداری ماه محرم باشد که بخش قابل‌توجهی از موقوفات را به خود اختصاص می‌داد و با ممنوع‌شدن این مراسمات، از انگیزه زنان برای وقف اموالشان به‌شدت کاسته شد.

نمودار ۲. روند وقف زنان در سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰

۵. طبقات اجتماعی زنان واقف

طبقات اجتماعی زنان واقف در دوره پهلوی اول براساس واقفین فهرست شده در جداول ۱ تا ۱۰ بررسی و ارزیابی می شود. این تحلیل براساس القاب و عناوین خود واقفین یا خانواده آن ها، شغل پدر یا همسر واقف، و آنچه وقف کرده اند انجام می شود. شایان ذکر است که مجموع کل وقف های انجام شده براساس جداول مذکور ۹۵ مورد است، اما از آن جاکه در بعضی موارد دو یا چند زن باهم وقف را انجام داده اند مانند اشرف السادات، بگم آغا، خانم آغا و محترم السادات لاجوردی (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۵۸)، که در تهران باهم وقف را انجام داده اند، در بررسی طبقات اجتماعی زنان واقف هریک به صورت جداگانه در نظر گرفته شده؛ لذا، تعداد واقفین زن به عدد ۱۰۵ می رسد. از این تعداد، به نام زنانی از طبقه اشرف و با عنوان شاهزاده برمی خوریم، از جمله شاهزاده خانم ها، فاطمه خانم مظفر قاجار معروف به اقدس الدوله و اشرف الملوک امینی مجدی مشهور به فخرالدوله دختران مظفرالدین شاه قاجار، بهارخانم ایران الدوله و مهرافروزخانم شمس الدوله، دختران سلطان حسین میرزا نیرالدوله، که باهم یک وقف را انجام داده اند، شاهزاده خانم نگین پرنیا (همان: ج ۴، ۲۷۱-۴۴۷) و شاهزاده خانم حاجیه دختر محمدتقی میرزا حسام السلطنه (حاجی عباسی ۱۳۸۶: ج ۳، ۱۸۵) که مجموعاً شش نفر می شوند.

در این میان، زنانی از خانواده های تاجرپیشه نیز به وقف اموالشان پرداخته اند از جمله مریم سلطان دختر لطف علی تاجر (رضایی ۱۳۸۲: ج ۱، ۱۲۶)، حاجیه ربابه سلطان دختر حاج عباسقلی تاجر قزوینی (اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین ۱۳۸۷: ج ۱، ۳۹۸-۳۹۹)، و حاجیه عالییه خانم یزدی دختر حاج محمدتقی تاجر معروف به یزدی (همان: ج ۳، ۶۷۵-۶۷۹) که سه مورد می شود.

برخی از این زنان واقف نیز از خانواده هایی بودند که منصب و القاب حکومتی داشته اند. از القاب و مناصب خانواده، همسر، پدر، و پدربزرگ آنان می توان به این مطلب پی برد، مانند طوبی مهاجر مادر سپهد احمد میراحمدی، طهری خانم که پدرش میرزا مهدی خان لشکرنویس نوری و پدربزرگش کریم خان فراش باشی بوده است، بدیع جمال خانم همسر ضیاءالدوله (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۱۹۸-۲۰۰، ۴۱۸)، فرخ خانم دختر یحیی خان آجودان (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۱۷۹)، و تاج فتح پور دختر جهانگیر امیراصلاحی امجدالدوله (همان: ج ۷، ۲۰۵).

از میان این ۱۰۵ زن واقف، برخی نیز به خانواده های مذهبی با عناوین مذهبی مانند ملا، مجتهد، و شیخ الاسلام تعلق داشته اند؛ از جمله این زنان می توان به جانی همسر ملاابوطالب

کربلایی، رقیه دختر حاجی ملاحسین (رضایی ۱۳۸۲: ج ۲، ۱۰۴-۱۵۴)، نازبانو بی بی مشهدی دختر ملا احمد حاجی آبادی (همان: ج ۱، ۷۱)، بلقیس خانم همسر حاج سیدجمال الدین مجتهد رضوی (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۸۵)، و محبوبه دختر حسین شیخ الاسلام (حاجی عباسی ۱۳۸۶: ج ۳، ۱۲۴) اشاره کرد.

اسامی برخی از واقفین نیز به تنهایی آورده شده است؛ باتوجه به نحوه ذکر اسامی فهرست شده در جداول ۱ تا ۱۰، که اسم واقف را به همراه صفت مذهبی خود یا خانواده اش، مناصب حکومتی پدر و همسر، و ... ذکر می کردند، می توان نتیجه گرفت که زنانی که نامشان به تنهایی ذکر شده مانند پری زاد صرفه نیا و خورشید احمدی (رضایی ۱۳۸۲: ج ۲، ۴۱، ۱۱۲)، و یا شرف نساء (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۱۸۳) احتمالاً به هیچ کدام از دسته بندی های مذهبی، اشرافی، و حکومتی تعلق نداشته و از قشر عادی جامعه بوده اند.

اما نکته قابل توجه در بررسی جایگاه طبقاتی زنان واقف دوره پهلوی اول این است که اکثر این زنان و یا پدر و همسرانشان القابی همچون حاجیه، حاج، کربلایی، و مشهدی دارند. برای مثال، می توان به چند مورد مانند حاجیه بی بی عبداللهی کوهی (رضایی ۱۳۸۲: ج ۲، ۱۷۶)، کربلاییه فاطمه دختر کربلایی حسین علی، کربلاییه مریم دختر مشهدی رجب هرنزی (همان: ۶۰، ۸۷، ۱۴۴)، حاجیه خیرالنساء همسر حاج میرزا عبدالحسین خان تابش (همان: ج ۱، ۳۳)، و ... اشاره کرد و از این مطلب می توان به دو نتیجه رسید: اول خاستگاه و اعتقادات مذهبی واقفین زن و خانواده شان که موجب سفرهای زیارتی و کسب عناوین مذهبی شده است و دوم شاهی بر توانایی مالی آنان است که توانسته اند سفرهای مذهبی به مکه و کربلا بروند.

خاستگاه اجتماعی زنان واقف را می توان از آنچه وقف کرده اند نیز مورد بررسی قرار داد. براساس ستون رقبه در جداول ۱ تا ۱۰، بیش تر آنچه زنان وقف کرده اند شامل خانه، مزرعه، زمین، دکان، باغ، حمام، کاروان سرا، و قریه است؛ در نتیجه می توان گفت اگرچه این زنان به طبقات اجتماعی مختلفی تعلق داشته اند، اما از توانایی مالی مناسبی جهت وقف برخوردار بوده اند.

۶. انواع موقوفات زنان

براساس نوع رقبه، که در ستون دوم جداول ۱ تا ۱۰ آمده، می توان انواع موقوفات زنان در دوره رضاشاه را مورد بررسی قرار داد. در تحلیل این قسمت نیز مانند طبقات اجتماعی زنان باید توجه داشت که یک واقف زن ممکن است چندین رقبه را وقف کرده باشد. برای تحلیل

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۶۷

جامع‌تر و دست‌یابی به نتایج بهتر، هر تعداد رقبه که توسط یک واقف زن وقف شده به‌صورت جداگانه جزو آمار در نظر گرفته شده است، برای مثال، اشرف‌السادات، بگم‌آغا، خانم‌آغا، و محترم‌السادات لاجوردی یک قطعه زمین، هفت ساعت آب از قنات سرخه‌حصار، و سه باب دکان را وقف کرده‌اند (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۵۸). در تحلیل و بررسی انواع موقوفات، هرکدام از این رقبات به‌صورت جداگانه و یک مورد مجزا در نظر گرفته شده‌اند. نکته قابل‌ذکر این است که در شمارش رقبات، تعداد وقف هر نوع رقبه توسط واقفین در نظر گرفته شده، نه تعداد موردی هرکدام از آن‌ها.

جدول ۱۳. انواع رقبات وقفی زنان

ردیف	نوع رقبه	تعداد	درصد
۱	زمین، مزرعه	۳۱	۲۶/۴۹
۲	ملک مسکونی	۱۹	۱۶/۲۳
۳	ملک	۱۴	۱۱/۹۶
۴	ملک تجاری	۱۳	۱۱/۱۱
۵	باغ	۱۲	۱۰/۲۵
۶	حمام، کاروان‌سرا	۸	۶/۸۳
۷	قنات، آب	۸	۶/۸۳
۸	قریه	۶	۵/۱۲
۹	سایر	۶	۵/۱۲

در جدول ۱۳، انواع رقبات وقفی زنان و تعداد و درصد هریک مشخص و آورده شده است. بنابر اطلاعات به‌دست‌آمده، بیش‌ترین تعداد رقبه مربوط به زمین و مزرعه است که ۳۱ مرتبه وقف شده است که گاهی یک قطعه زمین و گاهی بخشی از زمین و مزرعه وقف می‌شد. برای مثال، فاطمه‌خانم یک قطعه زمین و حاجیه معصومه‌خانم یک فرد از شش فرد مزرعه‌ای را وقف کرده‌اند (همان: ۲۷۰، ۴۱۸).

۱۹ مورد ملک مسکونی شامل خانه و عمارت وقف شده که در بعضی موارد چند دانگ از خانه و گاهی چندین خانه توسط واقف وقف شده است، برای مثال، می‌توان به بی‌بی‌خانم که سه دانگ از شش دانگ یک باب خانه (همان: ۷۵) و افسر مژده‌ی که شش دانگ ۵ خانه را وقف کرده‌اند اشاره کرد.

منظور از ستون ملک در جدول ۱۳ این است که در بعضی موارد به نوع رقبه وقفی اشاره نشده و تنها به واژه ملک و املاک بسنده شده که به طور کلی ۱۴ مورد وقف شده است. ملک تجاری، که شامل دکان، حجره، و بازار است، ۱۳ مورد وقف شده است. برای مثال، زهراخانم دو باب دکان و اشرف الملوک دختر مظفرالدین شاه قاجار شش باب حجره در بازار (همان: ۳۱۵، ۴۴۷) وقف کرده‌اند.

همان‌طور که در جدول ۱۳ آمده، ۱۲ مورد باغ، ۸ مورد حمام و کاروانسرا، و ۸ مورد قنات و آب وقف شده است. در وقف آب، بدین صورت عمل می‌شده که بخشی از سهم آب خود را وقف می‌کردند؛ مثلاً، در یکی از موارد تعدادی واقف زن، هفت ساعت از آب را وقف کرده‌اند (همان: ۵۸).

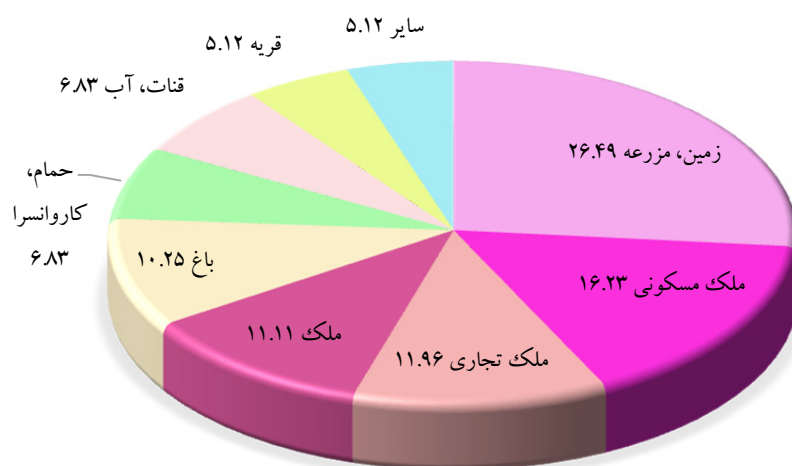
زنان واقف در دوره پهلوی اول به وقف قریه نیز پرداخته‌اند؛ برای مثال زنی به نام ملک سلطان بخشی از قریه حصار واقع در قزوین را در سال ۱۳۰۵ وقف کرده است (حاجی‌عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۲۳۸-۲۳۹).

در باره ستون آخر جدول ۱۳ باید گفت که منظور از سایر وقف مواردی هم‌چون گندم، ظروف، اثاث خانه، ثلث مال، و منابع و مجاری یک روز شبان از مزرعه است. زنانی هم‌چون شاه‌زاده‌نگین پرنیا (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۴۴۲)، گوهرخانم (حاجی‌عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۶، ۱۱۷)، ربابه شریعتی گیلانی (همان: ج ۷، ۱۴۵)، مریم‌خانم (رضایی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۷، ۹۴)، و فاطمه‌خانم (عرفان‌فر ۱۳۸۷: ج ۵، ۶۸۱) به وقف این موارد پرداخته‌اند.

نمودار ۳. تعداد وقف هر نوع رقبات وقفی زنان

بررسی وضعیت موقوفات زنان در دوره رضاشاه (سمانه یوسفی و محمد بختیاری) ۳۶۹

نمودار ۴. درصد وقف هر نوع رقبات وقفی زنان

۷. مصارف و کارکردهای موقوفات زنان

تحلیل و بررسی مصارف و کارکردهای موقوفات زنان در دوره پهلوی اول براساس اطلاعات مندرج در جداول ۱ تا ۱۰ است. نکته قابل ذکر این است که بیش تر وقف ها دارای کارکردهای متعددی بوده و تنها به یک منظور رقم نخورده اند؛ لذا، در بررسی این قسمت نیز برای دستیابی به تحلیل بهتر هر مصرف به صورت جداگانه در نظر گرفته شده است.

جدول ۱۴. مصارف موقوفات زنان

ردیف	نوع مصرف	تعداد	درصد
۱	عزاداری ائمه	۶۲	۳۸/۰۳
۲	حق التولیه و حق النظاره	۲۱	۱۲/۸۸
۳	مصارف مذهبی	۱۹	۱۱/۶۵
۳	مسجد، تکیه، امامزاده، حسینیه	۱۶	۹/۸۱
۴	مصارف خیریه	۱۶	۹/۸۱
۵	مصارف شخصی	۱۱	۶/۷۴

ردیف	نوع مصرف	تعداد	درصد
۶	تلاوت قرآن	۶	۳/۶۸
۷	امور اجتماعی و عام‌المنفعه	۶	۳/۶۸
۸	آموزشی	۳	۱/۸۴
۹	سایر	۲	۱/۲۲
۱۰	درمانی	۱	۰/۶۱

در جدول ۱۴، انواع مصارف موردنظر زنان واقف دسته‌بندی و به‌ترتیب از بیش‌ترین تا کم‌ترین تعداد و درصد آورده شده است. براساس بررسی‌های انجام‌شده، بیش‌ترین تعداد و درصد مصرف مربوط به عزاداری ائمه و کم‌ترین تعداد جهت مصرف درمانی بوده است.

منظور از مصرف عزاداری ائمه وقف جهت روضه‌خوانی، تعزیه‌داری، عزاداری، و احیا است که بیش‌ترین میزان مصارف و کارکردهای وقف زنان را با تفاوت زیاد از سایر مصارف شامل می‌شود؛ برای مثال، در تهران، یک زن باغی را بر روضه‌خوانی و دیگری خانه‌ای را جهت عزاداری وقف کرده‌اند (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۱۷۰، ۴۱۸).

مصرف بعدی حق‌الزحمه متولی و ناظر وقف را شامل می‌شود که بسیار موردتوجه زنان واقف بوده است. طبق بررسی‌های انجام‌شده ۲۱ مورد و ۱۲/۸۸ درصد از کل مصارف را شامل شده است؛ برای مثال، زهراخانم دو باب دکان در تهران را بر مصارف معینی وقف کرده و ابتدا مقدار معینی از حاصل دکان‌ها را جهت پرداخت دست‌مزد متولی و ناظر وقف مشخص کرده است (همان: ۳۱۵). البته، در این‌جا، فقط مصارفی که توسط زنان واقف مشخص شده مبنی قرار گرفته است، وگرنه در سایر موقوفات هم، که به حق‌التولیه اشاره نشده، براساس قانون موقوفات، ۱۰ درصد درآمد حاصل از موقوفات به متولی اختصاص می‌یافت.

مصارف مذهبی شامل مواردی از قبیل اطعام اعیاد مذهبی و شب‌های احیای افطار ماه مبارک رمضان، روشن کردن شمع در عتبات عالیات، برگزاری مجالس موعظه، ذکر کرامات، معجزات و مصائب انبیا، خرید کتب فقهی، قربانی کردن گوسفند، و ... است. ازجمله واقفینی که به این دسته مصارف توجه داشته‌اند می‌توان حاجیه ربابه سلطان را نام برد که مشخص کرده است که هر ساله در سه حرم حضرت علی (ع)، سیدالشهدا (ع)، و ابوالفضل عباس (ع) شمع بسوزانند (اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین ۱۳۸۷: ج ۱، ۳۹۸) و هم‌چنین می‌توان به صغری‌خانم اشاره داشت که از عواید املاک وقفی هر سال در دهم ذی‌حجه یک گوسفند قربانی می‌کرد (حاجی‌عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۷، ۱۵۸). اشرف‌الحاجیه و عصمت‌الحاجیه

هم در مصارف خود ذکر کرده‌اند که در شب‌های جمعه یک نفر آورده شود که به ذکر ادله توحید، معجزات، کرامات، و مصائب اولیای دین بپردازد (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۵۷).

در مواردی نیز زنان وقف جهت مساجد، تکیه، امام‌زاده‌ها، و حسینیه را در نظر داشته‌اند که در مجموع ۱۶ مورد و ۹/۸۱ درصد از کل مصارف را شامل می‌شود. از جمله این زنان می‌توان به حاجیه کوکب‌خانم اشاره کرد که خانه‌ای را در تهران به مسجد سیف‌الدوله و مسجد سراج‌الملک وقف کرده است و خاتون‌جان‌خانم که مزارعی را بر امام‌زاده فضلی ابن موسی‌الکاظم (ع) وقف کرده است (همان: ۱۲۸، ۱۴۲، ۲۹۲).

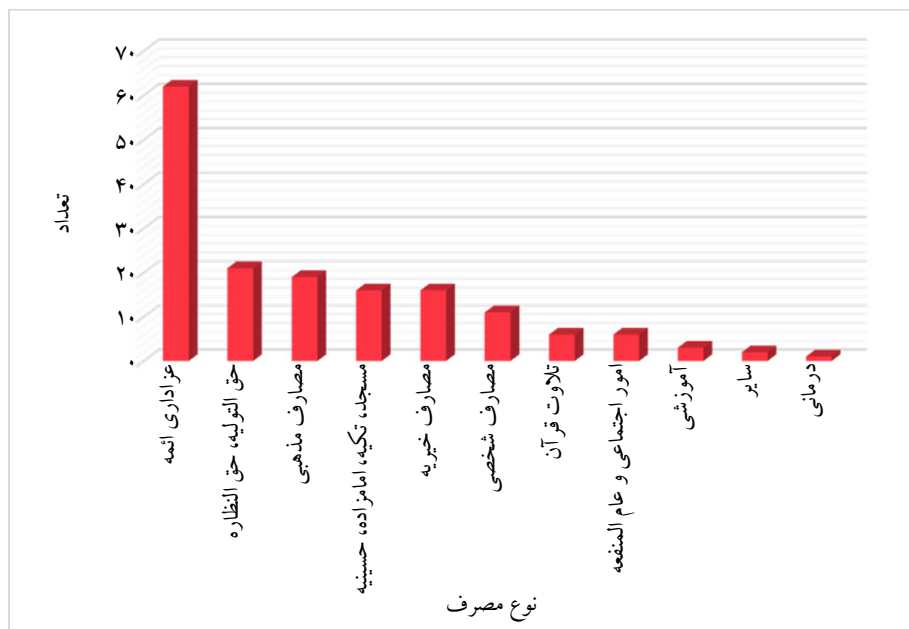
منظور از مصارف خیریه، مصارفی مانند اطعام فقرا و مستحقین، لباس، معیشت و تحصیل اطفال بی‌بضاعت، خیرات و مبرات، و مواردی از این دست است که در مجموع ۱۶ مورد و ۹/۸۱ درصد از کل مصارف را شامل می‌شود. از جمله زنانی که به مصارف خیر توجه داشتند خاورسلطان بوده که دو باغ را جهت کمک به فقرا وقف کرده است (باقریان موحد ۱۳۹۳: ۱۴۱). مصارف شخصی شامل نماز، روشنائی، و تعمیر مقبره واقف و فرزندان و نزدیکان اوست. برخی از زنان در تعیین مصارف وقف به خود، اطرافیان، و اشخاص به‌خصوصی توجه داشته‌اند؛ برای مثال، طوبی مهاجر خانه‌ای را جهت تعمیرات و پاکیزگی مقبره پسرش و اشرف‌الملوک امینی مجدی چندین حجره را برای مخارج مقبره میرزا محمدخان مجدالملک وقف کرده‌اند (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۱۹۸، ۴۴۷).

امور اجتماعی و عام‌المنفعه شامل مواردی از قبیل ساخت حمام، پرورشگاه، تعمیر آب‌انبار، درنظرگرفتن زمین برای قبرستان، و دفن اجساد مؤمنان است که ۶ مورد و ۳/۶۸ درصد از کل مصارف را شامل می‌شود. برای مثال، زهرا کربلائیه زمینی را جهت دفن اموات (حاجی عباسی ۱۳۸۶: ج ۳، ۱۷)، تاج فتح‌پور مقداری از دو قریه، و افسر مژده‌ی خانه‌هایی را جهت ایجاد پرورشگاه (حاجی عباسی و دیگران ۱۳۸۷: ج ۷، ۱۲۱، ۲۰۵) وقف کرده‌اند؛ هم‌چنین، حاجیه بیگم جهت تعمیر آب‌انبار و حاجیه خیرالنساء برای ساخت دو حمام زنانه و مردانه (رضایی ۱۳۸۲: ج ۱، ۳۳، ۳۶) وقف را انجام داده‌اند.

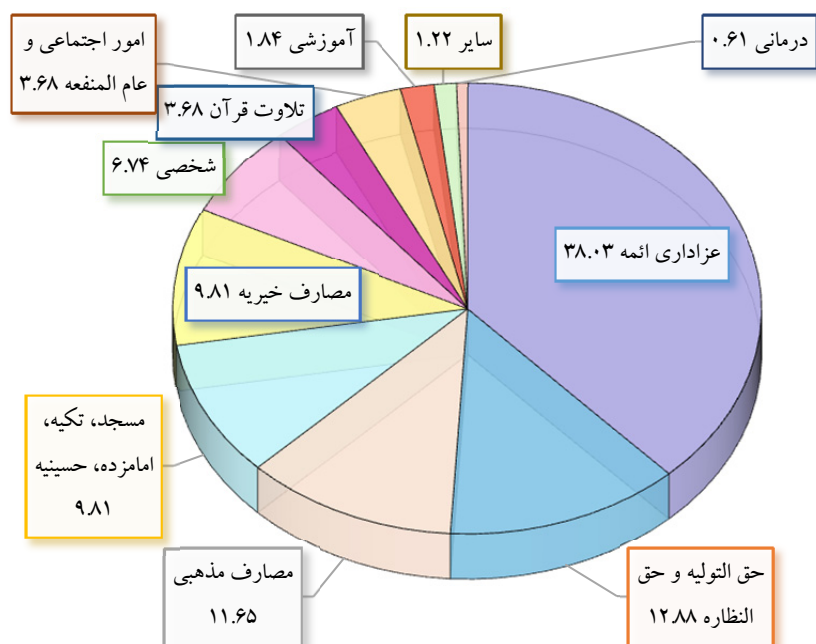
آموزشی نیز شامل هزینه معلم (رضایی ۱۳۸۶: ج ۴، ۴۴۲) و ساخت مدرسه (رضایی ۱۳۸۶: ج ۲، ۱۶۶، ۱۷۲) می‌شود و منظور از سایر مواردی هم‌چون تعمیرات عین موقوفه و مالیات دیوانی است (همان: ج ۴، ۵۷).

براساس اطلاعات به‌دست آمده، کم‌ترین مصرف موردنظر واقفین زن دوره پهلوی اول مصرف درمانی بوده که تنها یک مورد در تهران توسط ماه‌پاره‌خانم در نظر گرفته شده است و او دو باب عمارت را به مریض‌خانه صدریه نسوان وقف کرده است (همان: ۱۹۳).

۳۷۲ جستارهای تاریخی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

نمودار ۵. تعداد هر نوع از مصارف وقف زنان

نمودار ۶. درصد هر نوع مصارف وقف زنان

۸. نیت زنان واقف

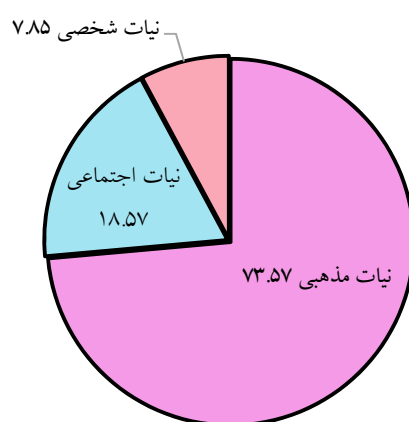
از مصارف و کارکردهایی که زنان واقف برای منافع موقوفاتشان مشخص کرده‌اند می‌توان به نیت و انگیزه آنان پی برد. در جدول ۱۴، نوع مصارف مدنظر زنان، تعداد، و درصد هرکدام از انواع آن مشخص شده است. اگر از مصارفی چون حق التولیه و حق النظاره و سایر (مواردی هم چون تعمیرات عین موقوفه و مالیات دیوانی) چشم‌پوشی کنیم (به دلیل آن‌که این دسته از مصارف فارغ از هرگونه نیت و انگیزه‌ای تعیین می‌شوند)، تعداد کل مصارف ۱۴۰ مرتبه است. باتوجه به این‌که عزاداری ائمه (روضه‌خوانی، احیا، تعزیه‌داری، عزاداری)، مصارف مذهبی (اطعام اعیاد مذهبی و شب‌های احیا، افطار ماه مبارک رمضان، روشن کردن شمع در عتبات عالیات، برگزاری مجالس موعظه، ذکر کرامات، معجزات و مصائب انبیا، خرید کتب فقهی، قربانی کردن گوسفند، و...)، وقف بر مسجد، تکیه، حسینیه، امام‌زاده، و تلاوت قرآن همگی جنبه مذهبی دارند می‌توان بیان کرد که همگی جزو امور مذهبی به حساب می‌آیند. مجموع تعداد دفعاتی که این چهار دسته مصارف توسط زنان مشخص شده‌اند ۱۰۳ مرتبه است؛ یعنی ۷۳/۵۷ درصد کلیه مصارف، مصارف و کارکردهایی است که جنبه مذهبی داشته‌اند؛ در نتیجه، می‌توان به این نتیجه رسید که اکثر زنان با انگیزه‌های مذهبی و دینی به وقف اموال و دارایی‌های خود می‌پرداختند و باوجود سیاست‌های مذهبی اتخاذشده از جانب حکومت هم‌چنان وقف اغلب با انگیزه‌های مذهبی صورت می‌گرفت.

مسئله دیگری که باید در بررسی نیت زنان واقف دوره پهلوی اول به آن توجه کرد عنایت واقفین زن به امور خیر و عام‌المنفعه و به‌طور کلی امور اجتماعی است که نفع آن به جامعه می‌رسد. از آن‌جاکه مصارف خیریه (اطعام فقرا و مستحقان، لباس، معیشت و تحصیل اطفال بی‌بضاعت)، مصارف اجتماعی و عام‌المنفعه (ساخت حمام، پرورشگاه، تعمیر آب‌انبار، درنظرگرفتن زمین برای قبرستان، و دفن اجساد مؤمنان)، درمانی (ساخت بیمارستان)، و آموزشی (هزینه معلم و مدرسه، ساخت مدرسه) با متن جامعه و مردم در ارتباط است، می‌توان در یک دسته‌بندی کلی، آن‌ها را در دسته مصارف اجتماعی قرار داد؛ در نتیجه، می‌توان بیان کرد که ۱۸/۵۷ درصد از کل مصارف و کارکردهای موردنظر زنان واقف جنبه اجتماعی و عام‌المنفعه داشته است. این نشان‌دهنده وجود انگیزه‌های اجتماعی و انسان‌دوستانه است، اگرچه می‌توان اشاره داشت که هدف غایی از این دسته نیت اجتماعی و عام‌المنفعه نیز اقدام در راه خدا و کسب ثواب اخروی است.

علاوه بر انگیزه‌های مذهبی و اجتماعی، می‌توان به انگیزه‌های شخصی نیز اشاره داشت که در مجموع، ۱۱ مرتبه از کل کارکردهای موردنظر زنان (۱۴۰ مرتبه) ۷/۸۵ درصد را شامل می‌شود.

جدول ۱۵. نیات زنان واقف

ردیف	نیت	تعداد	درصد
۱	مذهبی	۱۰۳	۷۳/۵۷
۲	اجتماعی	۲۶	۱۸/۵۷
۳	شخصی	۱۱	۷/۸۵

نمودار ۷. درصد نیات زنان واقف

۹. نتیجه‌گیری

وقف به‌عنوان یک پدیده‌ای اجتماعی در طول تاریخ تحت‌تأثیر اندیشه‌های دینی و سیاست‌های حکومتی مسیر پرفرازونشیبی را پشت‌سر گذاشته است، به‌طوری‌که در دوره‌ای مثل صفویان با تشویق آموزه‌های مذهبی و حمایت پادشاهان این سلسله بر میزان آن افزوده است و در دوره دیگری مثل رضاشاه، که سیاست‌های ضددینی و مخالف روحانیت را در پیش گرفته بود، از میزان و تنوع آن کاسته است. این وضعیت درمورد موقوفات زنان نیز صادق است، به‌طوری‌که در دوره رضاشاه با تصویب قانون موقوفات در سال ۱۳۱۳، که با هدف کنترل درآمد آن از طرف دولت و محروم‌کردن روحانیون از منابع موقوفات انجام شد، از میزان موقوفات زنان به‌شدت کاسته شد، درحالی‌که در سال‌های ابتدایی حکومت رضاشاه، که هنوز سیاست‌های مذهبی او آشکار نشده بود، تعداد موقوفات زنان نسبت به سال‌های بعد چندین برابر بود.

درمورد موقعیت اجتماعی زنان واقف باید گفت که در لیست زنان واقف این دوره با نام زنانی از خانواده‌های اشراف، حکومتی، تاجر، و هم‌چنین خانواده‌های با عناوین مذهبی مواجه می‌شویم. البته باید توجه داشت که وقف مختص قشر خاصی نبوده و زنان از طبقات اجتماعی دیگر نیز دارایی‌های خود را وقف کرده‌اند.

زنان واقف دوره پهلوی اول بیش‌تر رقباتی از نوع ملک را وقف کرده‌اند. این نوع رقبات درمجموع شامل زمین و مزرعه، ملک مسکونی شامل خانه و عمارت، و ملک تجاری شامل دکان، حجره، و بازار است. هم‌چنین، در میان انواع موقوفات آن‌ها مواردی از وقف قریه، باغ، حمام، کاروان‌سرا، قنات، آب، گندم، ظروف، اثاث خانه، ثلث مال، و منابع و مجاری یک روز شبان از مزرعه نیز وجود داشته است. درواقع، می‌توان بیان کرد زنان متناسب با طبقه اجتماعی خود اموالشان را وقف کرده‌اند.

درمورد نیت و انگیزه زنان واقف و کارکرد موقوفات آن‌ها می‌توان گفت که نیت مذهبی در رأس اهداف زنان واقف بوده است. وقف جهت اموری چون عزاداری ائمه، اقدامات مذهبی، مسجد، امام‌زاده، تلاوت قرآن، و ... به‌وضوح نشان‌دهنده باورهای مذهبی زنان این دوره و تلاش برای تقویت امور دینی است، آن هم در زمانی که حکومت تمام تلاش خود را برای ممنوعیت برگزاری مراسم عزاداری و تضعیف دین انجام می‌داد. درکنار نیت مذهبی، واقفان زن اهداف اجتماعی و عام‌المنفعه چون ساخت حمام و بیمارستان و اهداف شخصی چون سوددهی به نزدیکان را نیز مدنظر داشته‌اند و برخی از موقوفات آنان با مصارف شخصی شامل نماز، روشنایی، و تعمیر مقبره واقف و فرزندان و خویشاوندان او انجام می‌شد.

کتاب‌نامه

- آوری، پیت (بی‌تا)، *تاریخ معاصر ایران*، ترجمه محمدرفیع مهرآبادی، ج ۲، تهران: عطایی.
- اداره کل اوقاف و امور خیریه استان قزوین (۱۳۸۷)، *اسناد بازنویسی‌شده موقوفات استان قزوین*، ج ۵.
- باقریان، موحد (۱۳۹۳)، *پیوندهای معنوی اصفهان و کربلا، گزارشی از اسناد موقوفات ایران*، قم: مجمع ذخایر اسلامی.
- حاجی‌عباسی، سعید (۱۳۸۷)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (استان چهارمحال و بختیاری/ زنجان/ لرستان)*، زیرنظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۳، تهران: کومه.
- حاجی‌عباسی، سعید، محمدجواد جعفرپور، و امید رضایی (۱۳۸۶)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (استان ایلام/ سیستان و بلوچستان/ کهگیلویه و بویر احمد)*، زیرنظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۶، تهران: اسوه.

- حاجی عباسی، سعید، محمدجواد جعفرپور، و امید رضایی (۱۳۸۷)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (استان کرمانشاه/گیلان)*، زیر نظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۷، تهران: اسوه.
- رضایی، امید (۱۳۸۲)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (استان فارس)*، زیر نظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۱ و ۲، تهران: اسوه.
- رضایی، امید (۱۳۸۶)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (استان تهران/ از آغاز تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷)*، زیر نظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۴، تهران: اسوه.
- عرفانفر، محمدجواد (۱۳۸۷)، *فهرست اسناد موقوفات ایران (شهرستان یزد و حومه)*، زیر نظر معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، ج ۵، تهران: عرشیان.
- فرخ، مهدی (بی تا)، *خاطرات سیاسی فرخ*، تهران: جاویدان.
- لمبتون، آن کاترین سواين فورد (۱۳۶۲)، *مالک و زارع در ایران*، ترجمه منوچهر امیری، تهران: علمی و فرهنگی.
- متین دفتري، احمد (۱۳۷۰)، *خاطرات یک نخست وزیر، به کوشش باقر عاقلی*، تهران: علمی.
- مجموعه قوانین و آیین نامه های اوقاف (۱۳۴۳)، تهران: اداره کل اوقاف.
- مکی، حسین (۱۳۶۱)، *تاریخ بیست ساله ایران*، ج ۴، تهران: کاویان.
- مکی، حسین (۱۳۶۶)، *تاریخ بیست ساله ایران*، ج ۸، تهران: علمی.
- میرحاج، وجیهه السادات (۱۳۸۷)، *بررسی وضعیت اوقاف اصفهان در عصر پهلوی*، پایان نامه گروه ادبیات کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه الزهرا.
- میرزا صالح، غلامحسین (۱۳۷۲)، *رضاشاه، خاطرات سلیمان بهبودی، شمس پهلوی، علی ایزدی*، تهران: صهبا.
- نفیسی، سعید (۱۳۴۵)، *تاریخ شهریاری شاهنشاه رضاشاه پهلوی*، تهران: فروغی.